

DE OUDE FLESCH ☐

GLASHISTORISCH TIJDSCHRIFT

36e JAARGANG

2e KWARTAAL 2013

Nummer 133

ISSN 1383-3049

LOSSE NUMMERS € 10,-

pont
EUROPE

Passionate about Packaging

European supplier of glass and plastic packaging

Containers and bottles for
pharmaceutical products,
food supplements and
sports nutrition

Sales offices and warehouses
in the Netherlands, Germany,
France, Great-Britain
and Poland.

www.ponteuropa.com
info@ponteuropa.com

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

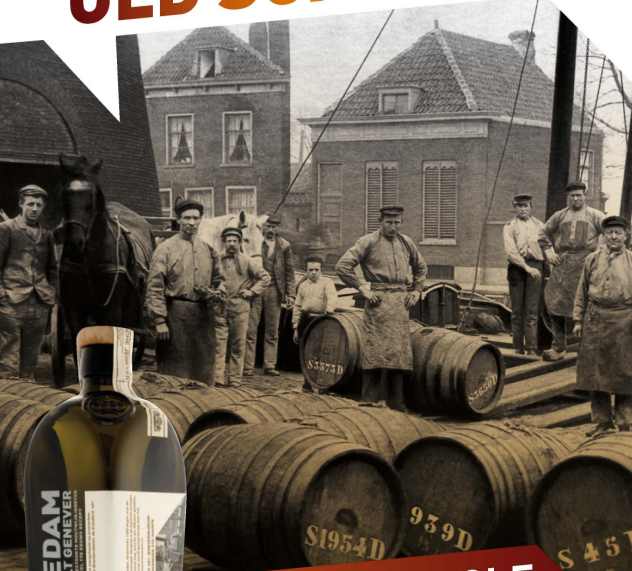

 **NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

OLD SCHIEDAM

**ORIGINAL SINGLE
MALT GENEVER**

**JENEVER
MUSEUM**

 **dijkstra
verenigde**

We pack the world

www.dijkstra.net

Address: Pascallaan 9, 8218 NJ Lelystad • P.O. Box: 2151, 8203 AD Lelystad, The Netherlands
Telephone number: (+31) (0) 320 - 266 181 • Fax: (+31) (0) 320 - 257 140 • E-mail: glas-sluitingen@dijkstra.net

Inhoud

4. Cognacflessen

Johan Soetens

13. Een bijzondere kelderfles uit de beerput

Michel Hulst

16. Jeneveretiketten met

vreemde wezens

Peter Vermeulen

Peter Zwaal

20. Romeins glas uit de MET

Hans van Rossum

Johan Soetens

26. Het Museum voor Vlakglas en Emailliekunst

Katinka Waelbers

Jan Klink

30. De Wrede Zee

Johan Soetens

Met een bijdrage van Evert Hellebrekers

36. What's in a Name

Robert van Ee

37. Mededelingen en Nieuws

Van de redactie

Het is steeds weer treffend hoe aan de hand van een paar flessen de herinnering kan blijven bestaan aan personen en gebeurtenissen die anders niet aan de vergetelheid zouden zijn ontkomen.

Een recente veiling van een achttal 18e eeuwse wijnflessen met originele inhoud én een ontboezeming van een oud-distillateur en wijnkoper bracht mij de geschiedenis weer te binnen van de twee in 1735 voor de kust van Walcheren vergane VOC schepen, 't Vliegend Hert' en de 'Anna Catharina' en het treurig lot van alle 431 opvarenden. De VOC bewindvoerders vernoemden de schepen meestal naar hun vrouw, dochter of hun landgoed, maar waar zou de naam 't Vliegend Hert' vandaan zijn gekomen? In de natuur komt het voor als een grote kever, die wel 9 cm. lang kan worden en waarvan de kaken van het mannetje de vorm van een gewei hebben. Of moeten we aan een mythologisch dier denken, zoals de vliegende paarden die Peter Vermeulen en Peter Zwaal voor ons van stal hebben gehaald aan de hand van jeneveretiketten?

Een bijzonder welkom voor Michel Hulst, Bureau Monumenten en Archeologie Gemeente Amsterdam. Op basis van een voordracht van hem verscheen in het eerste nummer van 2011 (DOF 124) al een artikel over een onderzoek naar het ooit beroemde glashuis 'De Twee Rozen' in de Amsterdamse Rozenstraat. Met zijn bijdrage in dit blad blijft hij in diezelfde buurt.

De recente bijeenkomst in het Ravensteinse Museum voor Vlakglas en Emailliekunst was aanleiding om de leiding aldaar te vragen om dat museum bij onze lezers te introduceren. Zij die de jaarvergadering niet hebben bijgewoond kunnen nu nalezen wat ze gemist hebben. In dit nummer sluiten we onze serie artikelen over Romeins glas in het New Yorkse Metropolitan Museum of Art af, maar gelukkig blijft Hans van Rossum bijdragen leveren. Het streven is met dit blad een zo breed mogelijk terrein te bestrijken.

Met dank aan onze adverteerders, zonder wiens trouwe steun dit blad niet zou kunnen bestaan in de huidige vorm.

Redactie

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Verzamelaarsvereniging

"De Oude Flesch"

Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter

Vacature

Secretaris

Joke Andringa, d.andringa@upcmail.nl

Penningmeester, vice-voorzitter

Klaas Prins, klaas.prins@planet.nl

website beheer en 2^e secretaris

Arie Vijfvinkel, vijfvinkel@hotmail.com

bibliothecharis

Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl

Lidmaatschap € 40.- per jaar.

Huisgenoten € 10.-

Giro 4142725 t.n.v. "De Oude Flesch",

Schansbosch 11, Linschoten

Voor alle verdere informatie

website: www.deoudeflesch.nl

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCHE stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, een driemaandelijks bijeenkomst en een jaarlijkse veiling. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld

Inleveren nieuwe kopij voor nummer 134

UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK
Over volle paginabreedte en foto's in JPG per separate e-mail

Voorpagina:
Courvoisier Collection ERTÉ
DEGUSTATION 1992

COGNACFLESSSEN

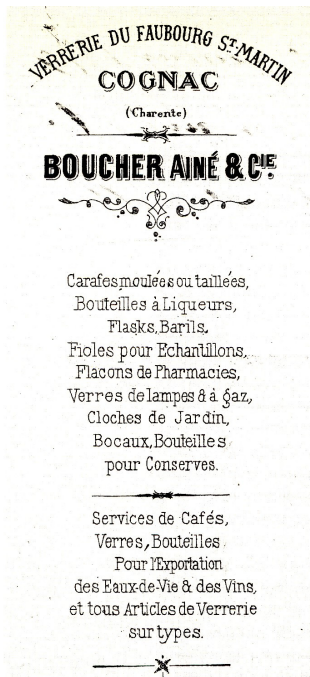
JOHAN SOETENS

In ontelbare bochten kronkelt de rivier Charente zich door het golvende groene heuvelslandschap, op weg naar het oude Protestante bolwerk Rochefort en de zee. Dit gebied, ten noorden van de Bordeaux, was van oudsher een zoutwinningsgebied en tevens een van de oudste wijnstreken van Frankrijk, reeds gesticht door de Romein Probus, keizer van 276 tot 282. De Hollanders kwamen hier al vanaf de 17^e eeuw om zout te kopen alsmede de schrale witte wijn met laag alcohol percentage die hier geproduceerd werd. Deze werd in het thuisland tot brandewijn afgestookt tot men tot de conclusie kwam dat dit beter en goedkoper kon worden gedaan door ter plaatse distilleerketels te installeren. Zo kon het gebeuren dat de Hollanders, naast de ontwikkeling van de Kaapwijnen en de wijngaarden langs de Douro, ook aan de wieg hebben gestaan van Frankrijks' meest prestigieuze drank: Cognac.

De handel in cognac vond lange tijd uitsluitend op fust plaats: een uitstekende leerschool om er achter te komen dat de vaten van Limousin- en Tronçaiseiken kleur en een ongeëvenaarde smaak aan het distillaat verlenen. Dat ging niet vanzelf: oorspronkelijk werd het distillaat gekleurd en aangezoet met molasse. De leveringen vonden behalve naar de Lage Landen hoofdzakelijk plaats naar Engeland en Scandinavië, streken waarmee de overwegend Protestante bevolking van de Charente als het ware van nature een goede relatie onderhield. Pas tegen het midden van de 19^e eeuw vonden de eerste afvullingen van cognac op fles plaats. In 1848 werd er bij Martell voor het eerst in de geschiedenis een etiket op een cognacfles geplakt. De flessen werden door handelaren aangeleverd vanuit de Bordeauxstreek en van een speciaal model cognacfles was lange tijd geen sprake zoals een bezoek aan het Musée de Cognac al spoedig leert. Pas vanaf 1853 werden pogingen gedaan om glas te maken rond het stadje Cognac maar de meeste kleine fabriekjes die daardoor ontstonden zijn in vergetelheid geraakt, met uitzondering van het bedrijf dat opgezet werd door Claude Boucher (1842-1913). Als tienjarige jongen was deze in dienst gekomen bij de verrerie de Blanzay (Saône et Loire) en in 1865 en 1868 werkte hij in verschillende glasfabrieken waar behalve flessen ook vlakglas werd gemaakt. Tegelijkertijd behaalde hij een graad in chemie. Hoewel van eenvoudige afkomst, moet het hem voor de wind zijn gegaan want in 1878 werd hij eigenaar van de glasfabriek Saint Martin á Cognac. De plaats was goed gekozen, want de streek beschikte behalve over een onuitputtelijke hoeveelheid zand

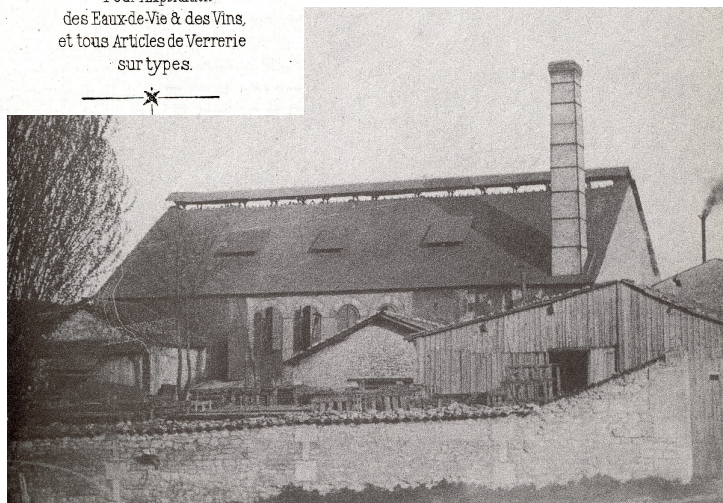

van uitstekende kwaliteit tevens over uigebreide kalkgronden: de 'champagne', waar de beste kwaliteit cognac vandaan komt. Het bedrijf zou in 1919 overgenomen worden door het glasconcern Saint Gobain, dat in 1960 om dezelfde reden van ruim aanwezige grondstoffen hier een grote, moderne flessenfabriek liet bouwen.

De 'Verrerie de Cognac' zou echter vooral de geschiedenis ingaan door het feit dat in 1898 door Claude Boucher de eerste Franse half-automatische flessenmachine werd ontwikkeld: een feit waarop men tot op de huidige dag in Frankrijk danig trots is. In 1998 werd er in het Musée de Cognac zelfs een grote tentoonstelling aan gewijd.

Hoewel mede ontwikkeld om het loodzware werk van de glasblazers te verlichten, ontmoette de introductie er van veel weerstand bij de arbeiders die bang waren hun baan te verliezen. Een Bouchermachine kon zo'n 5000 flessen per dag maken en speciaal vakmanschap was er niet voor nodig. Pas na de Eerste Wereldoorlog, toen honderdduizenden de dood waren ingegaagd en een hele generatie vakmensen was verdwenen vond de machine algemeen toepassing binnen de Franse flessenindustrie.

Er zijn er misschien wel enkele honderden van in bedrijf zijn geweest die in later jaren vrijwel allemaal op de schroothoop zijn beland. Mij zijn in heel Frankrijk slechts een drietal machines bekend en zelfs die leiden een onzeker bestaan.

Boven: De glasfabriek faubourg Saint-Martin à Cognac, 1920.

Inzet: Briefhoofd Claude Boucher, 1879.

Rechts: De etiketten van vroege cognacflessen waren veel uitbundiger dan tegenwoordig. (Collectie Musée de Cognac)

Onder: René Hérisson: De glasfabriek van Claude Boucher in 1904, met de eigenaar links in beeld. Olieverf op doek.

(Collectie Musée de Cognac).

Rechtsonder: Flessenproductie op een Boucher machine, 1930.

(Voor een gedetailleerde beschrijving zie Johan Soetens; 'In Glas Verpakt').

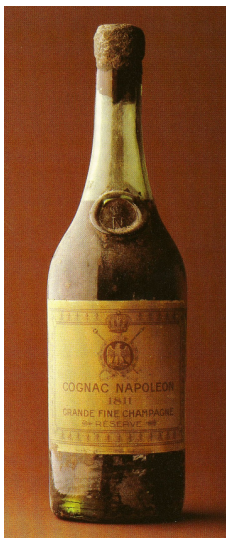

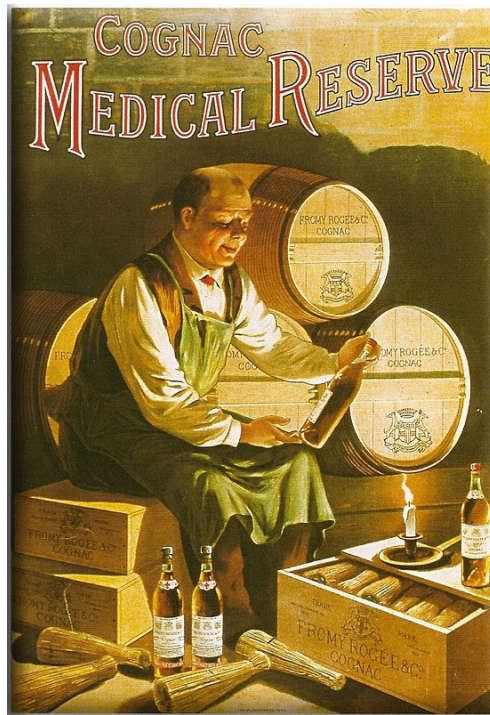
Al met al moet het tot begin 1900 geduurd hebben voordat er sprake was van een typische cognacfles. Dat was wat aangeduid wordt als de 'cognaçaise', een slanke fles van licht getint glas met een diepe ziel. Vrijwel alle cognachuizen maakten daarvan gebruik zoals op veel oude bedrijfsfoto's en op posters te zien is. Een goede tweede was en is nog steeds het lagere, gedrongen model dat aangeduid wordt met 'carafon'.

De behoefte aan een eigen herkenbare verpakking zou zich pas ruim na de Tweede Wereldoorlog sterk doen voelen al waren er natuurlijk ruim voor die tijd al afwijkende modellen in gebruik.

Links: Drie flessen uit de collectie van het Musée de Cognac, eind 19e eeuw.

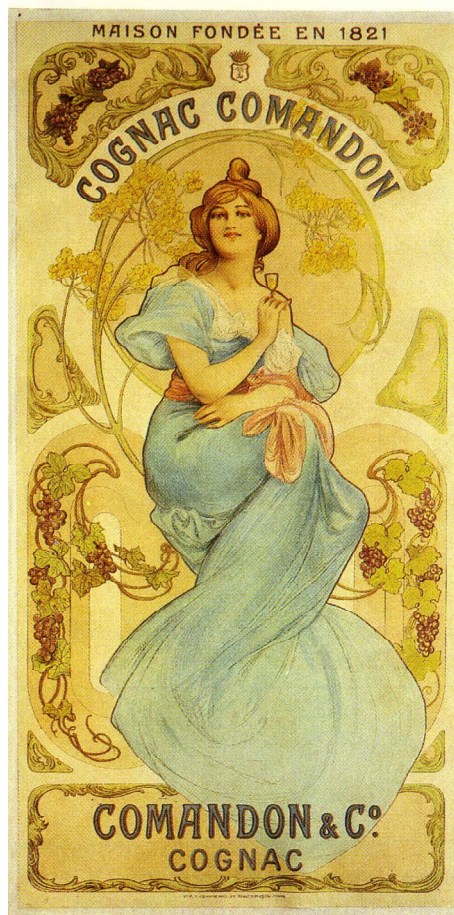
Linksonder: Etiketteren en verpakken bij Cognac Otard, ca. 1900. De flessen zijn standaard cognaçaises. Het zou leuk zijn geweest als de strohulzen door de fabriek van Catalonië geleverd waren maar dat was niet het geval.

De periode na 1850, het begin van de industriële revolutie, was de Gouden Eeuw van de affichekunst. Deze vormde tot in de jaren 1930 de basis van reclame voor consumentenproducten. De ontwerpen kwamen niet zelden van kunstenaars van grote naam, van Toulouse Lautrec tot Alfons Mucha en vormen nu de trots van sommige musea. Ze waren in de tijd van ontstaan al een verzamelobject. Sommige waren zó populair dat ze van de muren en aanplakzuilen gehaald werden of zelfs uit de drukkerij werden onttrokken. Dank zij hun verzamelwaarde zijn ook een aantal affiches van cognachuizen bewaard gebleven. Vrijwel zonder uitzondering tonen die de standaard slanke cognacfles als verpakking. Moderne distributiesystemen en vooral de ontwikkeling van de duty-free markten brachten daar verandering in.

Links boven; Poster in Mucha-stijl, 1899.
Midden; Poster voor Cognac Otard door Ernest Louis Lessieux (1848-1925).
Onder; Posterontwerp door Alfons Mucha (1869-1939).
Hier boven: De Ugni blanc druif levert een droge, zure wijn op die een ideale basis vormt voor distillatie.

Wat drinken we?

'We', dat zijn zeker niet alleen heren achter een after-dinner sigaar zoals blijkt uit deze op vrouwen gerichte reclame. 'Wat' is in bijna alle gevallen afkomstig van de ugni blanc druif die door de eeuwen heen bewezen heeft het meest resistent te zijn voor schimmelaandoeningen. Naast de aan strenge voorschriften gebonden productiemethoden is ook de aanduiding op etiketten aan stricte regels gebonden. Alle cognacs zijn het resultaat van blending. Voor de leeftijdsbepaling geldt uitsluitend de rijpingstijd op fust.

VS of *** minimaal 2 jaar op fust gelagerd: eigenlijk te kort om voldoende te rijpen, vandaar dat vaak additieven zoals caramel worden toegevoegd.

VO of VSOP (Very superior Old Pale) minimaal vier jaar op fust.

Réserve of Grande Réserve minimaal vijf jaar lagering.

XO, Vieille Réserve of Napoléon minimaal zes jaar verblijf op fust.

(De connectie met Napoleon wordt primair geclaimd door het huis Courvoisier, waarvan bekend is dat men hem tijdens diens campagnes van cognac voorzag, zelfs tot aan boord van de Northumberland, het Engelse schip waarmee de keizer naar St. Helena werd gebracht. Op iedere fles Courvoisier staat diens silhouet afgebeeld met de zin 'Le Cognac de Napoléon')

Tenslotte is er nog de Fine Champagne, een blend van 50% Grand Champagne en Petite Champagne, afkomstig van de kalkrijke gronden uit het centrum van de cognacstreek.

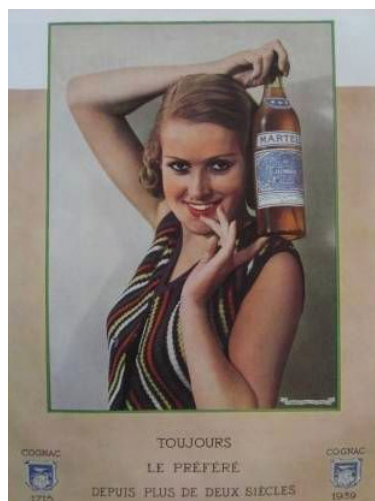
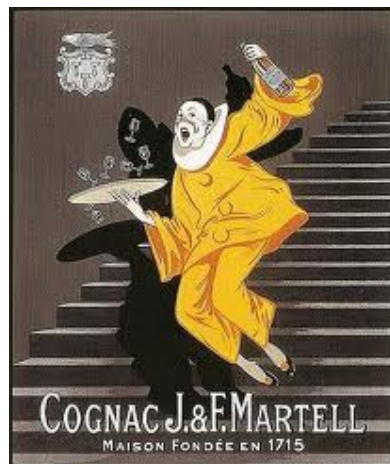
Alle producenten van cognac vermelden zou een boekwerk vereisen. Het merendeel er van heeft trouwens geen eigen adres omdat ze zijn ondergebracht bij of deel uitmaken van een beperkt aantal grote 'huizen'.

Hoewel de Franse cognachuizen tot de trots en glorie van de natie behoren waren van de oprichters van de oudste ervan lang niet altijd Frans. Veel van hen kwamen uit Schotland, Ierland en Engeland en vrijwel allemaal hebben ze een interessante geschiedenis. Voor geïnteresseerden verwijs ik graag naar de literatuurlijst.

De oudste cognacfirma, **Augier Frères**, is van 1643 maar er zullen niet veel lezers zijn die er van gehoord hebben of er ook maar een fles van hebben gezien want het bedrijf is eigendom van Seagram en de vrij kleine productie wordt niet onder eigen naam verkocht.

Dat ligt geheel anders bij **Martell**, het oudste van de grote cognachuizen.

De oprichter, Jean Martell (1694-1753) kwam in 1715 naar de Charente vanuit het eiland Guernsey als eerste van een reeks Engelse en Ierse ondernemers die hun naam gaven aan enkele van de grootste nog bestaande cognacproducenten. Martell's vader was koopman en beschikte over goede contacten in Rotterdam, Hamburg en Lübeck. In 1721 verscheepte Martell al meer dan 200.000 liter. Later kwam daar de export naar Amerika, Rusland en het Verre Oosten bij. Martell was de cognac die gedronken werd na het tekenen van de wapenstilstand op 11 november 1918. Sinds 1988 is het bedrijf eveneens onderdeel van het Canadese Seagram.

Richard **Hennessy** was kapitein in de Ierse Brigade van Louis XV en begon de cognacfirma die tot op vandaag zijn naam zou dragen in 1765. Logischerwijze waren de eerste zendingen bestemd voor Ierland en Engeland maar dat breidde zich al spoedig uit tot de Franse kolonies in America. Tegenwoordig is Hennessy, na fusie met Moët et Chandon en Christian Dior parfums, onderdeel van Louis Vuitton (LVMH) en goed voor bijna een kwart van alle cognacverkopen.

Thomas **Hine** (1775-1822) was ook een van de vroege, uit Engeland afkomstige cognacmakers. Geboren in Beaminster in Dorset, kwam hij in 1793 naar Frankrijk om er de taal te leren. Tijdens de Franse Revolutie werd hij korte tijd opgesloten in het kasteel van Jarnac, samen met een scheepskapitein die ervaring had in het verschepen van cognac. Na zijn vrijlating trouwde hij een française en begon zijn eigen cognacfirma. Hij bracht het zelfs tot burgemeester van de stad Jarnac: de eerste Engelsman in de geschiedenis die ooit zo'n functie bekleedde. Evenals Hennessy is Hine tegenwoordig onderdeel van de LVMH groep.

Baron Jean Baptiste Antoine O'tard de Lagrange, de oprichter van het cognachuis **Otard**, werd geboren in Grives bij Cognac en was dus fransman, maar met Noorse en Schotse voorouders. In 1793, tijdens de Franse Revolutie, werd hij ter dood veroordeeld maar op de vooravond van de executie gered door de plaatselijke bevolking. In 1795 was hij na een verblijf in Engeland weer terug in de cognacstreek begon daar in samenwerking met zijn vroegere burens, Jean en Léon Dupuy, zijn cognachandel waarmee hij zo succesvol was dat hij twee jaar later het Château de Cognac kon kopen, gebouwd in 1450 en ooit de geboorteplaats van koning François I. Nog altijd rijpt 40% van de Otard cognacvoorraad binnen de zware kasteelmuren. In 1987 werd Otard overgenomen door het Britse Bass Charington.

Poster uit 1920 voor de Mexicaanse markt met de tekst 'De beste ter wereld'. en 'Wat een pech dat ik er niet van kan drinken'

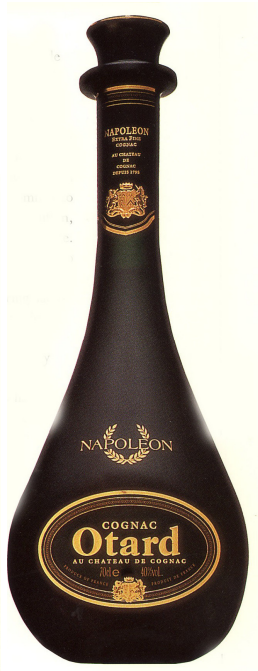
Literatuur:

Gert v. Paczensky; *Cognac*, Alphen aan den Rijn, 1988

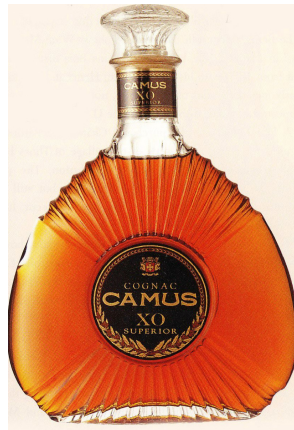
Conal R. Gregory; *The Cognac Companion*, Londen 1997

Wina Born; *Kijk op Cognac*, Schoorl, 1990

The Heart of Cognac; uitgave Rémy Martin zonder jaartal.

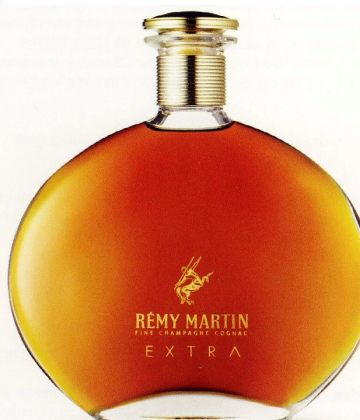

Voor de lang op fust gelagerde en daardoor dure cognacs die hoofdzakelijk bij luxe reataurants en in het Duty Free kanaal worden afgezet hebben veel cognacfirma's speciale flessen en karaffen laten ontwikkelen. Otard was een van de eersten om af te stappen van de traditionele cognaçaise. In 1947 had Hennessy, dat altijd een leidende rol heeft gespeeld in de promotie van cognac voor de betere soorten al een karaf-vormige fles geïntroduceerd. Bij Remy Martin ging men zelfs zo ver om voor verschillende leeftijdsgroepen een afzonderlijk model karaf te laten maken.

Hieronder van links naar rechts: Remy Martin VSOP (flesontwerp laat 1960, ca. 8 jaar oud; CLUB, gemiddeld 12 jaar oud; XO Excellence (85% Grande Champagne en 15% Petite Champagne) gemiddeld 23 jaar; EXTRA (90% Grande Champagne) gemiddeld 30 jaar; LOUIS XIII (100% Grand Champagne), gemiddeld 50 jaar op fust.

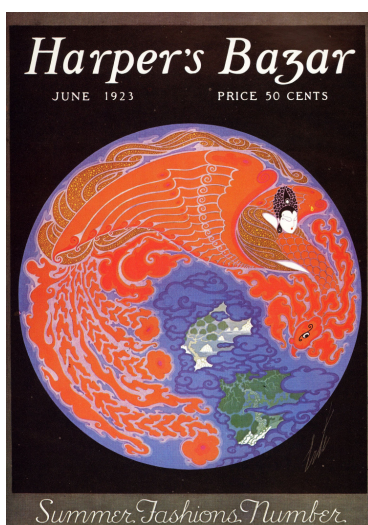
De prijzen zijn navenant. Voor de laatste variëteit zullen de meeste van ons nog even door moeten sparen.

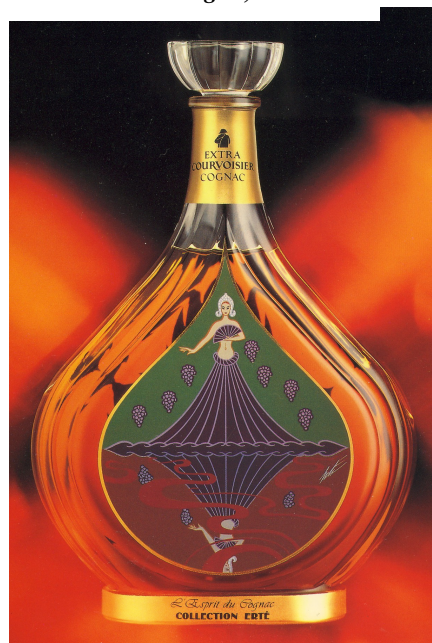

Courvoisier lanceerde in 1988 naast de reeds bestaande luxe verpakking een serie karafvormige flessen, gedecoreerd naar ontwerpen van de in Rusland geboren maar in Parijs en Zuid Frankrijk woonachtige Art-Deco kunstenaar Romain de Tiroff (1892-1990), beter bekend onder zijn artiestennaam ERTÉ. Die had in de jaren 1920 een reputatie gevestigd met zijn modeontwerpen en illustraties in het Amerikaanse *'Harper's Bazar'*. In zijn ontwerpen voor Courvoisier gebruikte hij daar elementen van zoals bijgaande afbeeldingen tonen. De 'karaffen', helaas van gewoon flessenglas, verschenen in gelimiteerde oplagen van 12.000 stuks tussen 1988 en 1995 met uitzondering van de laatste, *'Inédit'* (*Onuitgegeven*) waarbij wat meer zorg aan de fles werd besteed en waarvan slechts 4.000 exemplaren werden gemaakt. Aan iedere uitvoering werd vier maanden gewerkt waarbij 18 verschillende kleuren 'silk screening' en vier inbrandprocedures nodig waren. De flessen werden allemaal met de hand gedecoreerd met 24 karaats goud rond de voet en aan de achterzijde waar een groot wijnblad staat afgebeeld. De flessen, gevuld met een blend van cognac, waaronder

Grand Champagne uit 1892, ERTÉ's geboortjaar, kostten bij uitgifte Hfl. 1.000,- en hebben bij verzamelaars inmiddels weinig aan waarde ingeboet. Vooral in Amerika vindt men veel collectioneers.

Hierboven, met de klok mee: *'Distillation'*, 1990; Omslag Harper's Bazar, juni 1923; Idem, augustus 1922; *'L'Esprit du Cognac'*, 1993; *'Dégustation'*, 1992; *'Inédit'*, 1995
De overige uitvoeringen waren: *'Vigne'*, 1988; *'Vendange'*, 1990; *'Vieillessement'*, 1991 en *'La Part des Anges'*, 1994.

SUMMARY

During the 17th century, the Dutch mercantile navy was the largest in the world. In 1651 for example, 423 out of the 441 ships that sailed from the harbour of Bordeaux, were from Holland. It is not surprising then that north of Bordeaux, in the region of Charente, the Dutch could be found trading for salt, along with English and Scandinavian merchants. The area, named after the river that meanders through the countryside, produced also large quantities of low-graded white wine, not very pleasant on the palate but very well suited for making brandy. However, it did not take long for the Dutch to find that it was cheaper to install stills in the region instead of first shipping the wine to Holland and so the first production of what would be called 'Cognac' took place.

Although the Dutch may have given birth to it, English and Irish traders brought it to maturity, namely Jean Martell from Jersey, Thomas Hine from Dorset, Richard Hennessy from Ireland and John Exshaw, whose father had been Lord Mayor of Dublin. Many of their companies still bear the names of the founders, although they might have been merged with or taken over by large conglomerates.

For centuries the spirit was shipped in casks, primarily to northern Protestant countries such as England, Holland and Scandinavia, later also to the French and English colonies in America. Those were areas with whom the Protestant 'Charentais' had a natural understanding.

It was around 1850 that the trading houses started to export in bottles, which were brought in from the Bordeaux area

by merchants and traders. For a long time there was no such thing as a specific cognac bottle. Early efforts to start glass production in the cognac area met with little success until 1879, when Claude Boucher started his factory in St. Martin à Cognac. He was the inventor of the first French semi-automatic bottle making machine that could produce 5.000 bottles per day and could be served by untrained labourers. Especially after the First World War, when hundred of thousands of men had been slaughtered on the battle fields, bottle making in France would have been barely possible without Claude Boucher's invention.

The bottle most widely used, was the 'cognaçaise', a elongated light-coloured bottle with a pushed-up bottom, that appears in almost all advertisements and posters along with a second, more thick-set type, called 'carafon'. With some slight alterations those are in use to day. Even after the Second World War the larger cognac 'houses' did not feel the need for a personalized bottle, however, modern distribution systems and the development of the Duty Free markets changed that rapidly. Especially for the higher quality cognacs beautiful bottles and crystal carafes have been developed, the most spectacular of which are perhaps those decorated by de Russian/French Art-Deco artist Romain Tiroff (ERTÉ). These are richly decorated with 24 carat gold. Introduced between 1988 and 1995 in limited editions of 12.000 they were possibly too expensive to be sold in regular shops but they are treasured by collectors all over the world.

Een bijzondere kelderfles uit de beerput

Een vroeg 17e eeuwse gegraveerde gelegenhedsfles, opgegraven in Amsterdam.

Michel Hulst

Bij archeologisch onderzoek in 2006 aan de Konijnenstraat door de afdeling Archeologie van Bureau Monumenten & Archeologie (verder BMA te noemen), werden in een beerput scherven ontdekt van een kleine kelderfles, gegraveerd met “Cesar Verbeeck” en “1601”. In dit artikel proberen we iets meer te weten te komen over de functie en herkomst van de fles.

De opgraving

De Konijnenstraat ligt midden in de Amsterdamse Jordaan, onderdeel van één van de grote stadsuitbreidingen van Amsterdam in de Gouden Eeuw, begonnen in 1613. Tijdens het archeologisch onderzoek zijn de funderingen aangetroffen van enkele huizen. De oudsten dateren van kort na de aanleg van de straat in 1613. Op het terrein werden vijf beerputten ontdekt. In deze tijd was het gebruikelijk dat er in de tuin achter elk huis een lag. Boven op de beerput werd een toilethuisje geplaatst, het gemak. Dat was niet alleen in gebruik als toilet, maar ook als vuilnisbak voor huishoudelijk afval. Een beerput is daardoor een belangrijke bron geworden van onze kennis over de materiële cultuur van het dagelijks leven.

Een gekalligrafeerde kelderfles

Beerput nummer 5 is een van de oudste op het terrein, in gebruik vanaf 1613 tot 1700. Deze bevatte scherven van 17^e eeuws serviesgoed en de restanten van twee kelderflessen. Deze vondsten geven een archeologisch beeld van huishoudelijke benodigdheden dat goed past bij een modaal gezin. Vanuit het oogpunt van de glasliefhebber is de meest in het oog springende vondst een kleine, gegraveerde kelderfles van ongeveer een ¼ liter, gemaakt van lichtgrijs getint glas met aan drie kanten een versiering met een diamantstift. Aan de ene zijde staat de naam gekalligrafeerd boven het jaartal met eronder een versierde krul. Op de zijde rechts daarvan zijn de initialen “vr” aangebracht in kalligrafie boven een huismerk; een persoonlijk merk van de burgerij, vergelijkbaar met een handtekening of een adellijk familiewapen. Ook aan deze kant is een sierlijke krul aangebracht. De zijde rechts hiervan is helaas zeer fragmentarisch bewaard gebleven. Ook deze is voorzien geweest van een graving. Een scherf laat nog de gekalligrafeerde letters “SA..” zien waarboven een kleine leeuw is gegraveerd.

Hoewel de uitvoering en kwaliteit van de graving best goed is, lijkt het toch te gaan om het werk van een amateur of een beginnend graveur (vriendelijke mededeling Kitty & Anna Lameris).

Boven: Tekening van de kelderfles. KON-34-35 (Schaal 1:2. Bureau BMA, Amsterdam) met drie zijden van de kelderfles met graving (foto BMA, Amsterdam). Rechts: Glaswerk uit de beerputten aan de Konijnenstraat: Een Berkemeier uit beerput 1 (links, KON-27-11) Twee kelderflessen uit beerput 5 (rechts, KON-34-34, KON-34-35). (foto BMA, Amsterdam)

Helaas ontbreekt de bovenzijde van het flesje met het montuur. Vaak hebben zulke flessen een tinnen schroefmontuur. Enkele luxueuze uitvoeringen hebben een zilveren montuur.

Als archeologische objecten van jaartallen en namen zijn voorzien, worden deze vaak als geschenk geïnterpreteerd. Zo zijn er potten, borden en messen bekend die vermoedelijk als huwelijksgeschenken zijn bedoeld. Waarschijnlijk werden veel stukken voor de inboedel van een jong stel op deze manier verworven. Vaak zijn deze dan voorzien van namen, jaartallen of afbeeldingen met symbolische waarde. De namen zijn bijna altijd die van een vrouw.

Het nazoeken van Cesar Verbeeck in het gemeente archief leverde interessante informatie op. Het doopregister van de Nieuwe Kerk vermeldt de doop van Salomon op 17 juni 1601 (Doopregister Nieuwe Kerk: NL-SAA-24284608 p.886). Als vader wordt “Ceasar Varbeeck” genoemd de moeder is Barbel Jacobs. Binnen het gemeente archief zijn geen verdere akten gevonden waar deze Cesar wordt genoemd. We weten dan ook niet wanneer hij is getrouwd. Omdat Salomon in juni is gedoopt is de kans klein dat Cesar en Barbel ook in 1601 zijn getrouwd. De fragmentarische zijde van de kelderfles is gegraveerd met “SA..”, wat de naam Salomon zou kunnen zijn. Het kan dan ook bijna niet anders dan dat deze bijzondere fles een geboorte- of

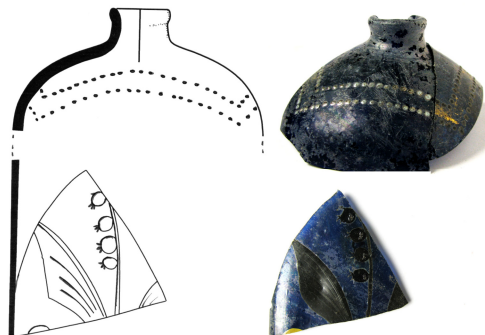
Kelderfles met wijn in een koeler. Detail van: Adriaan van de Venne; 'Kaartspelers in een Park'. Collectie Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam

om na een geboorte een kruidenwijn of likeur te schenken. Het is dan ook mogelijk dat deze fles een likeur bevatte die bij deze gelegenheid geschonken werd. Op de onderzijde van de fles zijn slijtsporen te zien. Dit is een aanwijzing dat de fles lange tijd in gebruik is geweest voor deze uiteindelijk is gebroken en in de beerput werd gegooid. Dit blijkt ook uit het feit dat het huis en de beerput pas na 1613 zijn gebouwd. Deze fles was al ruim 10 jaar oud toen deze naar de Konijnenstraat is verhuisd. Daarna kan deze ook nog jaren in gebruik zijn geweest of te pronk hebben gestaan als onderdeel van de familiegeschiedenis.

Andere kleine kelderflessen in Amsterdam

Naast de vraag over de functie is ook de herkomst van de kelderfles interessant. Hiervoor kijken we ook naar andere archeologische exemplaren. In het Amsterdamse bodemarchief zijn deze kelderflesjes relatief zeldzaam. Toch zijn bij diverse opgravingen enkele bijzondere varianten aan het licht gekomen. Een bijzondere, goed gedateerde vindplaats is het huidige Waterlooplein. In de vroege 17e eeuw werd daar een compleet nieuwe woonwijk aangelegd, Vlooyenburg. Voor de bouw van een nieuw stadhuis aan het Waterlooplein, is in de jaren '80 archeologisch onderzoek verricht. Dit werd uitgevoerd door de toen net opgerichte gemeentelijke archeologische dienst, het huidige BMA. Er werden twee complete huizenblokken opgraven met meer dan 100 beerputten. Voor de bouw van de huizen moest het terrein nog flink worden opgehoogd. Dit werd gedaan met een enorme hoeveelheid stadsafval dat tussen 1593 en 1596 werd gedumpt. In dit afval bevonden zich de scherven van gesneuveld huisraad uit de stad. Uit deze laag kwamen twee bijzondere voorbeelden van rijkversierde kelderflessen.

De eerste fles is een kobaltblauwe glazen kelderfles met een email beschildering en bladgoud. Er is niet meer bewaard gebleven dan de hals en een wandfragment. De hals is beschilderd met een dubbele rij witte puntjes waartussen een dunne baan bladgoud. Op de wand is een deel van een beschildering van een lelietje-van-dalen bewaard gebleven. Zoals vrijwel altijd is de kleurige email beschildering bruin uitgeslagen na ruim vier eeuwen in de Amsterdamse bodem. Alleen de gele kleur heeft haar oorspronkelijke helderheid behouden. Het lelietje-van-dalen is een geliefd onderwerp van de Duitse emailleerders van glaswerk. Het kobaltblauw van het glas duidt nog specifieker op een herkomst uit Bohemen. Daarmee wordt ook duidelijk dat glasexport over lange afstanden goed mogelijk was in deze tijd.

Het fragment van de tweede kelderfles is een hals met een origineel tinnen schroefmontuur, versierd met een techniek zoals die gebruikt werd door Venetiaanse glasblazers met 'vetro a fili e retortoli'. Dit wil echter niet zeggen dat deze fles uit Venetië is geïmporteerd. Al in de vroege 16e eeuw vestigden de eerste Italiaanse glasblazers zich in heel Europa. Ook in de Nederlanden werd vanaf toen glas geblazen volgens de Venetiaanse techniek, het zogenaamde façon de Venise. Een van deze methoden is het 'vetro a fili e retortoli': witte strepen en strepen met dunne torderende witte draden afwisselen elkaar af. Belangrijke productiecentra van façon de Venise waren in die tijd Antwerpen en Middelburg. Ook in Amsterdam werd in 1597 een glasblazerij gesticht die zulk glaswerk heeft gemaakt. Er werden vormen geblazen voor de lokale markt, waarbij met dezelfde ingrediënten werd gewerkt als de Venetianen. Een belangrijk ingrediënt voor het maken van dit façon de Venise glas is soda, af van verbrande planten uit het Middellandse zeegebied en verscheept naar de Nederlanden. Chemische analyse van dit fragment wees verrassend genoeg uit dat er geen soda is gebruikt, maar kalium. Dit kalium is afkomstig van houtas. Ine DeRaedt suggereert in haar proefschrift een verband tussen de blokkade van de rivier de Schelde, in de 80-jarige oorlog, en het gebruik van lokaal kaliumrijk houtas in plaats van geïmporteerde soda.

Door de blokkade van de Noordelijke Nederlanden konden schepen de haven van het Spaanse Antwerpen niet meer bereiken en bleef het glashuis daar verstoken van de noodzakelijke soda. Ten tijden van de Schelde blokkade gold er ook een importverbod op glas uit Antwerpen naar de Noordelijke Nederlanden. Hoewel het handelsembargo niet waterdicht was, lijkt het toch logischer om de herkomst van deze fles buiten de traditionele bekende façon de Venise productieplaatsen te zoeken. De ophogingslaag van het Waterlooplein bevatte ook een aantal bierglazen met dezelfde chemische samenstelling. Het gaat

voornamelijk om wafelbekers, maar ook enkele exemplaren met vetro a fili e retortoli. De grote bierbekers zijn een typische vorm uit de Duitse invloedsfeer. Dit wijst op een herkomst uit de (Zuidelijke) Nederlanden maar ook Duitsland als productieplaats valt zeker niet uit te sluiten.

Tussen de 17^e eeuwse vondsten uit Amsterdamse zien we vaker kleine kelderflessen. Veelal zijn dit flessen van groen, blauw of bruinkleurig glas. Soms zijn ze versierd met een optisch netwerkpatroon of verticale ribbels. Deze flesjes zijn uitgeblazen in een mal met een patroon, daarna is de glasbel nogmaals uitgeblazen in een vierkante mal. In Amsterdam zijn hiervan verschillende exemplaren bekend uit beerputten. Ook deze flessen zijn waarschijnlijk van oorsprong afkomstig uit de Duitse gebieden.

Kelderfles met optische decoratie. Afkomstig uit een beerput aan de Kalverstraat, 1^e helft 17^e eeuw. KA1995-80-4 (foto BMA, Amsterdam)

Een Amsterdamse fles? Veel in Amsterdam opgegraven kelderflessen zijn afkomstig uit Duitsland. Gaat dit ook op voor de herkomst van de fles van Cesar Verbeek? Wat vorm betreft lijkt deze zeer goed in de Duitse glastraditie te passen. De Duitse glasblazerijen waren befaamd voor de productie van vooral groen glas. Maar om te concurreren met de luxueuze façon de Venise industrie naar West-Europa werd er waarschijnlijk ook grijs getint glaswerk gemaakt. Dit blijkt wel uit het feit dat een aantal glazen een samenstelling van kaliumrijk glas hebben en niet van sodaglas, zoals gebruikelijk bij façon de Venise.

Toch is het niet onmogelijk dat de kelderfles door een façon de Venise glashuis is gemaakt. In 1597 stichtte in het snel groeiende Amsterdam de Venetiaanse glasblazer Antonio Obizo het eerste Amsterdamse glashuis, wat echter al snel failliet ging. Op 29 juni 1601 werd door het Amsterdamse stadsbestuur een erf ter beschikking gesteld voor de vestiging van een nieuw glashuis van Karel Jansz. Soop. Met dit glashuis begon de bloeiperiode van de Amsterdamse glasblazerijen. Er is al veel historisch en archeologisch onderzoek gedaan naar de producten van de Amsterdamse glashuizen. Historische bronnen vertellen ons veel over wat er gemaakt is. Arbeidscontracten van glasblazers beschrijven summier welke glazen er gemaakt moesten worden en hoeveel geld ze daarvoor kregen. Ook klachten en verzoeken van de verschillende glashuizen bij het stadsbestuur beschrijven in grove lijnen de producten die gemaakt zijn. Zo worden drinkglazen, spiegels en kralen genoemd als de belangrijkste producten. Ook worden wel flessen vermeld, maar zonder een specifieke vermelding over hun vorm. Er is één schriftelijke bron waarin zeer waarschijnlijk een specifieke vermelding wordt gemaakt van een kelderfles. Dit is een lijst van goederen uit 1608 waarin de geschenken staan vermeld voor de keizer van Japan. In deze lijst wordt ook een hoeveelheid glaswerk vermeld, waarvan wordt aangenomen dat ze (deels) gemaakt zijn bij het glashuis van Soop. Er worden dertien “danksuyker flesschen” genoemd. De term Danziger flessen wordt tot in de 18^e eeuw gebruikt

voor kelderflessen met de likeur Danziger Goudwater. Deze likeur werd niet alleen in Danzig gemaakt, al in de late 16^e eeuw werd in Antwerpen een vergelijkbare drank gestookt. Het lijkt hier dan ook voor de hand te liggen dat hier een kelderfles wordt bedoeld. In Amsterdam is op verschillende plekken productieafval gevonden afkomstig van de glasblazerijen die in de stad werkten. Het meest recente is in 2006 opgegraven, afkomstig van de glasblazerij De Twee Rozen. Dit glasafval dateert tussen 1657 en 1679 en bevatte geen enkel herkenbaar restant van kelderflessen. Het glasafval van het glashuis van Karel Jansz. Soop (1601-1625) omvat ook een grote hoeveelheid materiaal. De bestudering van dit materiaal is echter nog in volle gang. Hopelijk geeft dit meer inzicht in de vraag of in de Amsterdamse glashuizen kelderflessen werden geproduceerd. Uit de eerste onderzoeksgegevens valt op dat er maar weinig afval van flessen is gevonden. Kennelijk werden flessen niet in grote series gemaakt, zoals in tegenstelling tot bijvoorbeeld bidders. De scherven van flessen zijn ook slecht herkenbaar, het zijn vaak maar kleine scherven. Bij het glashuis van Soop werd slechts één duidelijk fragment van een kelderfles gevonden. Dit was, net als het exemplaar van de Konijnenstraat, van kleurloos glas met een grijs tint. Hopelijk kan toekomstig onderzoek vaststellen waar onze kelderfles vandaan komt.

Met dank aan Jerzy Gawronski en Karlien Dijkstra voor de opmerking en suggesties. Het opgravingsrapport van de Konijnenstraat is verschenen in de reeks Amsterdamse Archeologische Rapporten, die gratis kunnen worden gedownload van de site van het BMA: <http://www.amsterdam.nl/kunst-cultuur-sport/monumenten>

Literatuur

- DeRaedt, I.**, 2001, Composition of 16-17th century façon-de-Venise glass excavated in Antwerp and neighbouring cities. **Antwerpen**
- Baart, J.**, 1984, Der Gebrauch von Glas in Amsterdam im 17. Jahrhundert. in: C.Grimm, Glück und Glas, zur Kulturgeschichte des Spessartglases. München
- Baart, J.**, 2002, The façon de Venise glass of Amsterdam. In: J. Veeckman, Majolica and Glass, From Italy to Antwerp and beyond. The transfer of technology in the 16th-early 17th century. Antwerpen
- Dibbitts, H.**, 2001, Vertrouwd bezit, Materiële cultuur in Doesburg en Maassluis, 1650-1800
- Gawronski, J., R. Jayasena, J. Veerkamp**, 2007, Beerputten en bedrijvigheid, Archeologische opgraving Konijnenstraat (2003). AAR (Amsterdamse Archeologische Rapporten) 6. Amsterdam
- Gawronski, J., M. Hulst, R. Jayasena, J. Veerkamp**, 2010, Glasafval op het achtererf, Archeologische Opgraving Rozenstraat, Amsterdam (2006). AAR (Amsterdamse Archeologische Rapporten) 50. Amsterdam
- Henkes, H.**, 1994, Glas zonder glans, Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800. Rotterdam Papers 9. Rotterdam
- Kottmann, J.**, 2010, De geschiedenis van de vroeg-moderne wijnfles in onze streken. in: Vormen uit Vuur 209/210
- Ostkamp, S.**, 2004, Tortelduiven en vlamme harten, Huwelijksymbolen op zilver en aardewerk uit Alkmaar. In: P.Bitter, J.van Campen, K.Duysters, S.Ostkamp, C.Smits (red). De verborgen stad, Archeologisch onderzoek naar 750 jaar wonen in Alkmaar. Vormen uit vuur 186/187
- Soetens, J.**, 2001, In glas verpakt, kunst, kitsch en koopmanschap

JENEVERETIKETTEN MET VREEMDE WEZENS 2

Peter Vermeulen en Peter Zwaal

In mijn artikel over jeneveretiketten met vreemde wezens vroeg ik aan onze lezers naar andere vreemdelingen. En wie anders dan Peter Zwaal reageerde hier prompt op. Mijn dank, Peter!

Dancing elephants

De Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek (NG&SF) vond een gewone wandelende olifant niet genoeg en gaf een etiket uit, waarop twee olifanten rondom hun dompteur dansten. Waarschijnlijk gelaafd met de NG&SF jenever vertoonde hij uiteraard geen enkele angst.

El Murcielago

Een Spaanstalig etiket met de afbeelding van een vleermuis. Ook dit etiket stamde uit de koker van de NG&SF, dit keer onder de naam The Netherlands Distilleries.

Heel opvallend is het feit dat de jenever verder geëxporteerd werd naar Spaanstalige gebieden door een Joodse firma uit de Vrijstad Hamburg, de grote concurrent bij de export van

jenever. De vleermuis doet onmiddellijk denken aan de vleermuis die al zo'n 150 jaar de etiketten van Bacardi ("el ron del murciélago") siert. De Bacardi-vleermuis verwijst naar een kolonie vleermuizen, die in of nabij de oerdistilleerderij in Santiago de Cuba zou hebben gehuist, al doen ook andere verklaringen de ronde. Hoe dan ook de Bacardi-vleermuis is ouder dan de jenevervleermuis. Niet uit te sluiten valt, dat de NG&SF zich aan bewuste merkimitatie heeft bezondigd. (Over de symbolische betekenis van vleermuizen kan een boek geschreven worden. In sommige landen en culturen worden vleermuizen beschouwd als bringers van geluk en voorspoed, elders worden ze beschouwd als demonische wezens).

Imbabala

De imbabala of bosbok is een antilopesoort, die wijdverspreid in Afrika leeft. Hij voelt zich daar op vele terreinen thuis. S.A. Maas (schoonzoon en opvolger van Simon Rijnbende) bracht een afbeelding uit in felle kleuren met toegevoegd een tekst, dat hij het merk officieel had vastgelegd en dat overtreders wettelijk vervolgd zouden worden. Toen Simon A. Maas in juli 1921 de N.V. Distilleerderij v/h Simon Rijnbende (Schiedam) verkocht aan de NG&SF heeft men daar kennelijk het Imbabala-merk gehandhaafd maar dan zonder de naam van Maas op het etiket. Onder de naam van De Holland Distilleries bracht men een lichtgeel/zwart etiket uit met precies dezelfde afbeelding van de imbabala en ook hier met de tekst, dat overtreders wettelijk vervolgd zouden worden.

Grasshopper

Ja, een sprinkhaan verwacht je niet zo gauw op een jeneveretiket, maar ik neem aan, dat er vast wel over nagedacht is. De veroorzaker van grote plagen, zelfs in de bijbel terug vinden, heeft kennelijk een positieve weerslag bij de verkoop van jenever. Het monogram op het etiket verwijst naar John Holt & Co Liverpool Ltd (zie hieronder) Deze handelsmaatschappij betrok zijn jenever van de NF&SF.

Mouse

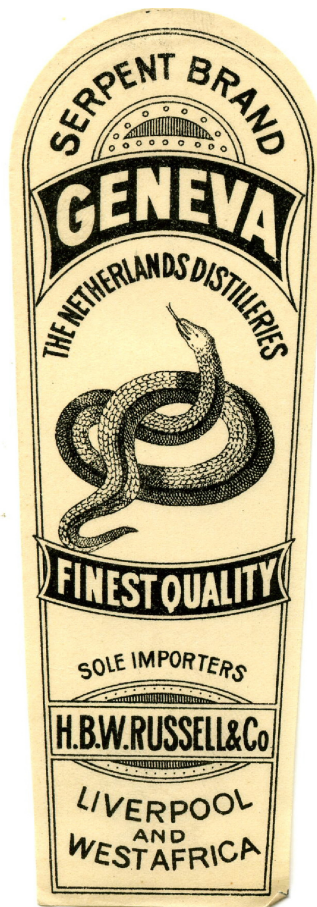
Heel merkwaardig is de keuze van een muis als handelsmerk voor een sterke drank als jenever! Ook hier betreft het een merk uit de stal van de bekende Delftse distilleerderij. Als Mouse Brand speciaal gebotteld for John Holt & Co uit Liverpool. Mede gelet op het etiket met de sprinkhaan poogde deze handelsmaatschappij zich kennelijk te onderscheiden door op de etiketten schadelijke diersoorten af te beelden.

Vooral voor de export naar West-Afrika bracht John Holt ook jenever uit in kelderflessen voorzien van de eigen naam in de behakking. Hoogstwaarschijnlijk zat daar ook

Nederlandse jenever van de NG&SF in. Op 20-jarige leeftijd begon John Holt uit Liverpool in 1862 een baan bij een grossier in Fernando Po (nu Equatoriaal Guinea). Vijf jaar later kocht hij samen met zijn broer Jonathan de eigenaar uit. In 1868 kochten zij een schoener en konden zij zo meer handelsposten in West-Afrika openen. In 1874 begonnen zij ook een kantoor in hun geboortestad, Liverpool. Vanaf 1881 werd de palmoliehandel een voorname bron van inkomsten. In 1884 werd de zaak omgezet onder de naam "John Holt & Co" en in 1897 in "John Holt & Co Liverpool Ltd". Inmiddels bezat het bedrijf een eigen vloot. Men handelde in allerlei producten als palmolie, zaden, rubber, cacao, textiel, rijwielen en jenever. Omdat er nog geen lokale banken waren, nam John Holt ook contant geld in en stortte het in Engeland op de bankrekening van de betreffende cliënt.

De kelderfles in mijn (P.V.) verzameling heeft als behakking "John Holt & Co", men kan dus concluderen, dat hij uit de periode 1884 – 1897 stamt.

Serpent

Voor een ander bedrijf uit Liverpool, H.B.W. Russell & Co, bracht de Nederlandse Distilleerderij het merk "Serpent" op de markt met de afbeelding van een sissende slang. Ook het handelshuis Russell exporteerde vooral naar West-Afrika en was als zodanig een concurrent van Holt. Het merkwaardige feit is dat Russell en de Netherlands een jarenlange juridische strijd gevoerd hebben over het merk "Camel". Eigenlijk was dit een door de Netherlands Distilleries gevoerd merk eind 19^e eeuw. Maar in 1905 nam Russell het merk klakkeloos over. Uiteindelijk sloot men vrede en kreeg Russell een kleine commissie voor het gebruik van het merk "Camel" door de ND in West-Afrika. In ruil daarvoor ging Russell de merken "Serpent" en "The Three Legs" voor ND verkopen.

Het plagiëren van merken en symbolen kwam regelmatig voor. Ook Dmitri Van Den Besselaar vermeldt in zijn 'King of Drinks' een dergelijk voorval waarbij de Netherlands Distilleries ten behoeve van Russell flessen uitbracht met een zegel waarop een op een ooievaar gelijkende vogel met een paling in zijn bek. De jenever werd door Russell als

'Storch Geneva' verkocht. Na protesten van Henkes werd het zegel buiten gebruik gesteld.

Wolverine

In het vorige artikel maakte ik melding van het handelsmerk "wolverine" (oftewel veelvraat) door de distillateur "P. van Gent" uit Schiedam. Het blijkt dat hij ook de veelvraat (wolverine) gebruikt heeft bij de afzet van zijn drank Kola Wine. Het spul zou niet alleen zeer lekker smaken, maar ook aanbevolen worden door dokters (welke dokters staat er nooit bij overigens). Ideaal voor het verhogen van iemands weerstand tegen de koorts en de overige invloeden van een warm kli

Vliegend Paard

E. Kiderlen uit Delfshaven gebruikte bij de benaming van zijn handelsmerk niet het internationale woord “Pegasos” (Grieks) of “Pegasus” (Latijn) voor het gevleugelde paard, maar wel “Het Vliegend Paard” of “The Flying Horse” voor de export. Peter Zwaal heeft zelfs vier variaties op dit etiket. Wellicht een concurrerend symbool voor “De Graauwe Hengst” (The Grey Stallion) van Daniel Visser & Zonen?

Literatuur:

Peter N. Davies : “Henry Tyrer, a Liverpool Shipping Agent and his Enterprise, 1879-1979”. London, Croom Helm 1979

Ayodeji Olukojo: “The Liverpool of West Africa: the dynamics and impact of maritime trade in Lagos, 1900-1950” Trenton African World Press, 2004

Peter Foster: “Family Spirits: the Bacardi saga” Toronto, McClelland & Stewart, 1990

Peter Vermeulen: “British Case Gins”, article in the British Bottle Review, 3rd quarter 2003. Elsecar 2003

John Holt Plc Corporate Website

Dmitri Van Den Bersselaar : King of Drinks Stichting Musis Schiedam

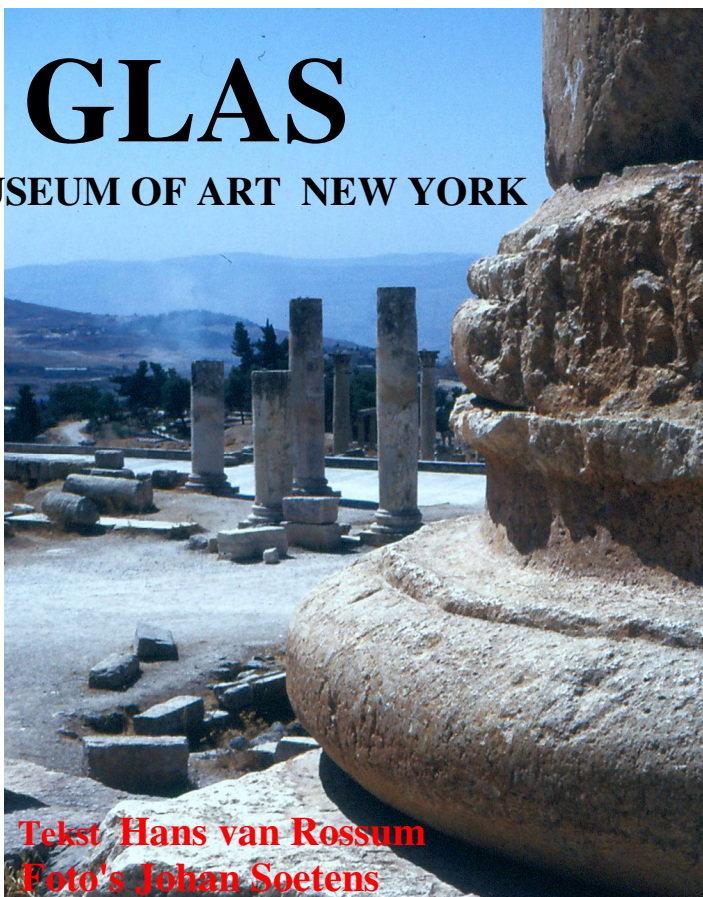

ROMEINS GLAS

UIT HET METROPOLITAN MUSEUM OF ART NEW YORK

Dit is het derde en voorlopig laatste deel van een reeks artikelen over een van de grootste collecties Romeins glas ter wereld: die van het Metropolitan Museum of Art in New York. Eerdere artikelen verschenen in nummer 120 en nummer 129 van DE OUDE FLESCHE.

Evenals vorige malen verzorgde Hans van Rossum de toelichting.

Tekst: Hans van Rossum
Foto's: Johan Soetens

Links: Flesje met zigzag glasdraad decoratie, een kenmerk voor de laat-Romeinse, vroeg-Byzantijnse periode t.w. vierde - vijfde eeuw. Oostelijk Middellandse Zeegebied, waarschijnlijk in de Palestijnse gebieden. H. 10,7 cm. Doordat het christendom in 312 na Chr. tot staatsgodsdienst was verheven nam de pelgrimage naar het Heilige Land een enorme vlucht en dat was gunstig voor de economie in die gebieden, met name ook voor de glasindustrie.

Shape of the bottle and trailed decoration indicates production in Roman Palestine, 4th-5th Century. Christianity was adopted in 312 and local glass industry prospered thanks to increased tourism to the Holy Land.

Rechts: Fles, 4^e eeuw, met gegraveerde geometrische designs, kenmerk voor een productie in Keulen. De wijde mond verwijst echter weer naar een productie in het oostelijk deel van het Romeinse Rijk. De intensieve onderlinge handel zorgde ervoor dat nieuwe technieken of decoraties door het gehele rijk heen snel bekend werden. H. 13,2 cm.

Flask with complex linear decorations were made in places such as Cologne but were part of an Empire-wide style. The flaring rim of this flask is typical of the eastern examples.

Links: Een zeer grote schenkan met duimrust en vrij zwaar uitgevoerde decoratiering om de hals. Waarschijnlijk in Syrië vervaardigd. H. 29 cm.

Vier kommen, midden 2e– 1e eeuw v. Chr. Gemaakt met behulp van een halfronde uitwendige mal die op een draaitafel was gemonteerd. Door het glas over de mal, deels door het eigen gewicht, te laten zakken konden de vormen ontstaan. De gegraveerde lijnen in het interieur zijn duidelijk zichtbaar. Het waren populaire vormen gedurende de laat-Hellenistische periode. Deze kommen kunnen ook gezien worden als de voorgangers van de ribbenkommen. Diameters 10,7 – 14,6 cm. Oostelijk Middellandse Zeegebied.

Four monochrome glass bowls, Greek, 2nd-early 1st Century B.C. Hemispherical and conical bowls were the most popular shapes in the Late Hellenistic period, later to be supplanted by bowls decorated with tooled ribs.

Onder: Twee kannen, 3^e eeuw, met een zogeheten ‘kettinggreep’ uitgevoerd. Niet echt praktisch bij gebruik, maar daardoor wel te herleiden naar een bepaalde productieregio. Het was een specialiteit van de glaswerkplaatsen in Mainz (Romeinse Mogontiaco). De linker kan (H. 18,3 cm) schijnt in 1863 gevonden te zijn in een tombe in Beauvais (Romeinse Caesaromago), Frankrijk. De rechter kan (H. 20,6 cm) is in 1873 gevonden, eveneens volgens zeggen, in een tombe in Beauvais. Via de bestaande handelsroutes zijn ze dus vanuit het Rijnland in Gallië terechtgekomen.

Below: Two jugs, said to be found in an Roman tomb in 1863 at the ancient site of Caesaromagus, together with a coin of the Gallic emperor Postumus, minted between A.D. 260 and 268. The jugs are attractive but rather impractical with chain handles, distinctive of glassware made in the Rhineland.

Links: Vrij geblazen Amfora, het lichaam gedecoreerd met geometrische patronen die geschuurd of geëst zijn. Het design bestaat uit drie registers. Het bovenste en onderste begrensd door een dubbele horizontale lijn, het middelste opgesloten tussen tweemaal een driedubbele lijn. H. 20 cm. Oostelijk deel van de Middellandse Zee, misschien Egypte.

Fraai bewerkte fles, voorzien van een gedetailleerd en zeer zuiver aangebracht facetpatroon. Waarschijnlijk gebruikt als een wijnkaraf. Product van een werkplaats voor luxe glaswerk in Keulen, 3^e – 4^e eeuw. H. 15,0 cm. Tafelglas neemt vooral gedurende de laat-Romeinse periode een steeds belangrijker plaats in vergelijking tot aardewerk, zeker in het noordwestelijke deel van het rijk.

Glass supplanted pottery for good quality table ware during the late imperial period. This bottle may have been used as a wine carafe. Probably made locally in Cologne, 3rd - 4th century.

Rechts: Sierlijk uitgevoerde grote schenkan met gedecoreerde glasing rond de hals. 4^e eeuw, H. 24,8 cm. De kan zou gevonden zijn in Luxemburg
Glass jug, blown and trailed, 4th century A.D. Said to be from Luxembourg.

Onder links: Fles met lange hals en wijduitlopende mond, een kenmerk van de Byzantijnse periode. (5^e eeuw) H. 24,3 cm. Oostelijk Middellandse Zeegebied.

Long-necked wide mouth bottle: a typical shape of the Byzantine period (5th century A.D.) H. 24,3 cm. Eastern Mediterranean area.

Cilindrisch gevormde voorraadflessen met horizontaal aangebrachte ribben waren in het noordwestelijk deel van Het Romeinse Rijk, en met name in Gallië bijzonder populair gedurende de tweede en de derde eeuw na Chr. Deze in mal gevormde flessen worden ook wel 'Frontinus' flessen genoemd omdat de naam van deze maker veelal op de onderzijde met behulp van een mal is aangebracht en dan vaak afgekort tot FRON. De werkplaatsen van Frontinus hebben zich waarschijnlijk in het noordwestelijk deel van Frankrijk (Gallië) bevonden. H. 19,1 cm.

Links: Twee vierkante transportflessen, 2^e eeuw, waarschijnlijk voor vervoer van olijfolie. De vorm was praktisch want goed samen te binden en dat was, zeker bij vervoer over water, een noodzaak. Ze werden door het gehele rijk heen vervaardigd en in mallen geblazen welke uit vier losse wanden bestonden en een grondplaat, voorzien van een bodemmerk, van hard aardewerk. Voor de zijkanten kon men natgemaakte houten plankjes gebruiken. Na de derde eeuw ging men over op een cilindrische vorm voor een transportfles.

Kleine schaal (diameter 5,1 cm.) met de afbeelding van het hoofd van Medusa, 3^e eeuw. Hoewel het voorwerp zou zijn gevonden in Rome, verwijzen soortgelijk gedecoreerde en gevonden schaaltes naar steden als Trier en Xanten als productiegebied.

Small glass plate with head of Medusa, 3rd century A.D. Cast in a mold and cut. Said to have come from Rome. Parallels are known from sites such as Trier and Xanten in the Rhineland. In later Roman times the thicker cast glass, with deeper cuttings was preferred to blown glass.

Bijzonder kobaltblauw kopflesje met greep en voet, uitgevoerd als schenkan. Typerend voor een productie in Keulen gedurende de vierde eeuw na Chr. Deze Keulse malgevormde producten waren ook beduidend groter dan de voorgangers uit de eerste eeuw die in het gebied langs de kust van Syrië werden gemaakt.

Glass jug, 4th century A.D. blown in the area of Cologne in Germany. Similar, but smaller jugs are known to be made during the 1st Century in the Syrian coastal area.

Kannetje met twee uitgebeelde gezichten, 1^e helft 4^e eeuw. H. 18,7 cm. Doorgaans hebben de uitgebeelde gezichten lang haar en zijn de oren bedekt. Dit exemplaar toont echter gezichten met kort haar en ook zijn de oren uitgebeeld. Gelijksortig uitgevoerde kopflesjes zijn gevonden in het noordoosten van Frankrijk en in de omgeving van Keulen.

Het gezicht werd in een tweedelige mal geblazen waarna de hals vrij werd uitgeblazen, de greep is daarna toegevoegd.

Glass jug in the form of two heads, mold-blown, 1st half 4th century A.D. Said to be from Tullum (modern Toul, France). Similar flasks are known from sites in north-eastern France and the Rhineland. Most show the faces with long hair that covers the ears. Here the maker gave the heads short hair and so two pair of ears are visible.

Links: Een typisch voorbeeld van een kopflesje zoals dat gedurende de eerste helft van de eerste eeuw in Keulen werd gemaakt. De hoogte van het flesje bedraagt 9,5 cm. Latere kopflesjes uit de derde of vierde eeuw worden dan veel groter gemaakt. Het uitgebeelde gezicht met specifieke kapsel is dat van een negroïde man. Een klein aantal soortgelijke kopflesjes is bekend en waarschijnlijk zijn ze in een en dezelfde mal gemaakt.

Left: Vessel in the shape of a negroïd males' head. H. 9,5 cm. 1st Century A.D. region of Cologne. Similar vessels, but in much larger sizes, were made during the 3rd and 4th Century.

Links: Beker van ogenschijnlijk zwart glas dat in werkelijkheid meestal zeer donker groen glas is. Een kenmerk voor een glaswerkplaats uit de omgeving van Tongeren. De hoogte van deze beker, ook wel carchesium genoemd, bedraagt 9 cm. Datering 1^e eeuw.

Left: Beaker (Carchesium) from very dark green, almost black, glass. A typical product from a glass house in the neighbourhood of Tongeren (Belgium). H. 9cm. 1st Century A.D.

Rechts: Hoge en elegant uitgevoerde fles met deksel, een vorm die nauwelijks bekend is. Afkomstig uit Keulen, 3^e eeuw. H. 14,4 cm. Gemaakt van kleurloos glas en gedecoreerd met kobalt blauw draadglas.

Rare and elegantly shaped bottle H. 14,4 cm. From Cologne, 3rd Century A.D.

Links: Drinkglas op voet, een voorloper van ons hedendaagse wijnglas. Byzantijns, 5^e eeuw. Rondom gedecoreerd met een zogenaamde netdecoratie in kobalt blauw glas. H. 9,5 cm. Oostelijk Middellandse Zeegebied.

Left: Drinking cup, precursor of modern wine glasses. Byzantine, 5th Century A.D. H. 9,5 cm. Eastern Mediterranean area.

Glaswerk dat gedecoreerd is met het zogenaamde 'slangendraadmotief' komt onmiskenbaar uit een van de luxe glaswerkplaatsen van Keulen. De mening bestaat dat slechts één glaswerkplaats in Keulen verantwoordelijk zou zijn geweest voor dit kenmerkende glaswerk. Deze wijze van decoreren is ontstaan in Syrië en via Marseille naar Keulen gekomen waar de daar werkende meester-glaswerkers deze nieuwe techniek verder perfectioneerden. Gebruikte men in Syrië doorgaans kleurloos glas voor het slangendraad, in Keulen gebruikte men felle kleuren zoals geel, groen en blauw. Men kan zich voorstellen dat het graag gewilde producten moeten zijn geweest. De hoogte van het druppelflesje is ongeveer 10 cm. De sauspan heeft een lengte van 15 cm. **The coloured 'snake thread' decoration is typical of glass made at Cologne, one of the major roman cities in the Rhineland. Originally established as a legionary fortress, the site became a Roman colony in A.D. 50 and quickly developed as an important centre of trade and production, supplying not only the army but also the civilian population of the neighbouring countries.**

Romeinse Gladiatorenbeker. Transparant geelgroen glas. In een mal geblazen van twee verticale secties en een gescheiden basisdeel. Links is een malnaad zichtbaar. De namen van de gladiatoren zijn op de beker aangebracht. Vergelijkbare bekers zijn gevonden in Saint-Jean-Trolimo, in Avenches (Fr.), Lausanne (Sw.), Trier (D), Xanten (D) en Vechten (NL). Datering: midden 1ste eeuw.

Roman Gladiator cup, yellow/green glass. 1st century A.D. Blown in a three-part mold which also carries the names of the gladiators. Comparable cups have been found in France, Switzerland, Germany and the Netherlands.

Rechts: In een mal geblazen zeer zeldzame drinkbeker van transparant geelgroen glas, 2^e helft 1^e eeuw. H 12,2 cm. De unieke decoratie op deze beker is waarschijnlijk bedoeld om te herinneren aan de circusspelen omdat het Circus Maximus in Rome ronde-tellers in de vorm van een rij dolfijnen kende die het de toeschouwers mogelijk maakten om het koersverloop van de strijdswagenrace te kunnen volgen.

Glass beaker, Roman, mold-blown 2nd half of 1st century. The unique decoration on this beaker is probably meant to recall the circus game, for the Circus Maximus in Rome had lap-counters in the shape of dolphins that allowed spectators to follow the course of the chariot race.

Rechts : Fragment van een vrij geblazen, beschilderd Romeins drinkglas, ca. 2^e eeuw. Er zijn niet veel beschilderde glazen voorwerpen bewaard gebleven uit de Romeinse periode en zeker niet in zo'n pallet van heldere kleuren. Het betreft een levendig weergegeven tafereel van gevechten met gladiatoren en wilde dieren. H 10,0 cm. D 6,4 cm.

Fragmentary glass beaker, Roman, free-blown and painted, ca. 2nd century. Relatively few painted glass vessels have survived from antiquity. This example, although sadly incomplete, is decorated in a rich palette of colours with lively scenes representing gladiators and wild beast fights.

HET MUSEUM VOOR VLAKGLAS EN EMAILLEKUNST

Door Katinka Waelbers

RAVENSTEIN

en Jan Klink

Het museum voor vlakglas- en emaillekunst in het middeleeuwse vestingstadje Ravenstein aan de Maas is bij de leden van DOF inmiddels welbekend. Wat niet iedereen zal weten is dat dit museum niet alleen een centrum voor vlakglas- en emaillekunst is, maar ook actief is bij het behoud van het culturele erfgoed en de leefbaarheid van Ravenstein.

Een uniek platform voor glaskunst

“Ongelooflijk dat men zoiets schoons kan maken”. Gastenboek 2011

Het museum biedt een uniek platform voor twee kunstvormen: vlakglas en emaille. Onder vlakglas wordt verstaan ramen of panelen die gemaakt worden door glas-in-loodstrips of kopertape (Tiffany) te zetten, of door glazen platen met elkaar te versmelten (fusing). Bij glas in lood worden vaak traditionele brandschildertechnieken gebruikt waarmee sinds de middeleeuwen vele prachtige ramen in kerken en andere gebouwen bewerkt werden. Met de komst van de Jugendstil en modernistische kunstenaars als Johan Thorn Prikker (1868-1932) is er een revolutie voltrokken in de vlakglaskunst. Vandaag de dag vindt men alle stromingen uit de reguliere beeldende kunst terug in vlakglas en dus ook in dit museum.

De tweede vorm is emaillekunst. Emaille is glaspoeder dat, in een oven of met een brander, op metaal gesmolten wordt. Door het smelten van glas op metaal krijgt het werk zowel de mooie eigenschappen van glas als van het metaal (koper, staal, zilver of goud). Ook deze vorm van glaskunst kent een sterke ambachtelijke kant.

Exposities

“Prachtige expositie, verrassend en veelzijdig!”. Gastenboek 2012

Meermalen per jaar zijn er exposities met actuele vlakglas- of emaillekunst, vaak met een sterk internationaal karakter. Veel solo- en thematentoonstellingen, die het werk laten zien van een bepaalde groep kunstenaars, of zich richten op een bepaald land, techniek of motief. Sinds de opening in 2005 met een expositie van de revolutionaire glaskunst van Johan Thorn Prikker, zijn er tientallen exposities geweest, als 'Emaille op staal', 'Emailles gemaakt met open vlam' en andere techniek-georiënteerde exposities met werk van Nederlandse en buitenlandse

kunstenaars. Daarnaast organiseert het museum de Internationale Biënnale voor Sieraden met Emaille, met bijzondere sieraden uit Australië, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Japan, Mexico, Rusland, Spanje, USA, Venezuela, Zwitserland en, natuurlijk, Nederland.

Het museum beschikt over een bescheiden eigen collectie en heeft veel kunst in bruikleen. De opbouw van de collectie wordt mogelijk gemaakt door vrienden, schenkingen en obligatieleningen. Voor het aankopen van werken is het voornaamste criterium de mate waarin het betreffende kunstwerk bijdraagt aan het geven van een overzicht van de hedendaagse vlakglas- en emaillekunst.

Links: Afdeling Glaskunst.

Vorige pagina: Afdeling

Een belangrijke maatschappelijke speler

“Het museum is er voor iedereen: voor jong en oud, voor kunst- en ambachtsliefhebbers, voor dagjesmensen en professionals.” Jan Klink, medeoprichter van het museum

Het museum wil een maatschappelijke speler zijn. Ten eerste als ontmoetings- en kenniscentrum voor het publiek, kunstenaars en ambachtslieden op nationaal en internationaal niveau. Ten tweede om bij te dragen aan het behoud van het cultureel erfgoed. Ook vervult het museum een educatieve functie voor kinderen en scholen. Het museum wil tot slot bijdragen aan de leefbaarheid van de regio.

Kenniscentrum

“Mooi en boeiend om te zien, met vriendelijke vrijwilligers waar we alles aan konden vragen”.

Gastenboek 2012

Zowel vlakglas- als emaillekunst blijken voor vrijwel alle nieuwe bezoekers onbekende kunstvormen. De meesten zijn zeer verrast door het werk en hebben veel vragen. Het museum organiseert daarom veel activiteiten voor de bezoekers, zoals rondleidingen, live demonstraties glas-in-lood en emailleren, lezingen, excursies, audiotours en films. In de museumbibliotheek staan boeken over kunstenaars en de gebruikte technieken. Ook geeft het museum nieuwsbrieven, catalogi en naslagwerken uit. Voor wie niet alleen van kunst wil genieten, maar ook zelf actief bezig wil zijn, worden workshops gegeven. Daar kan men kennis maken met het ambacht en erachter komen hoe de kunstwerken gemaakt zijn.

Buksakinowa; 'Water'. Vensteremaille in zilver.

Behoud cultureel erfgoed

“Wat een kleur!” Gastenboek 2012

Glaskunst is onlosmakelijk verbonden met de architectuur van een gebouw. Daarom heeft het museum veel aandacht voor het behoud van historische glaskunst buiten het museum. Het “Kerkramenproject” is daarvan een voorbeeld, waarbij glas-in-loodramen in kerken van Noord-Oost Brabant worden gefotografeerd, beschreven en toegelicht. Dankzij een EU-subsidie, de provincie Noord Brabant en de diverse gemeenten zijn van de ramen van 30 dorpskerken gidsen gemaakt: iedere kerk heeft zijn eigen boekje en er is een

Isabel Felin Ferrer: Hanger in schilderemaille.

n

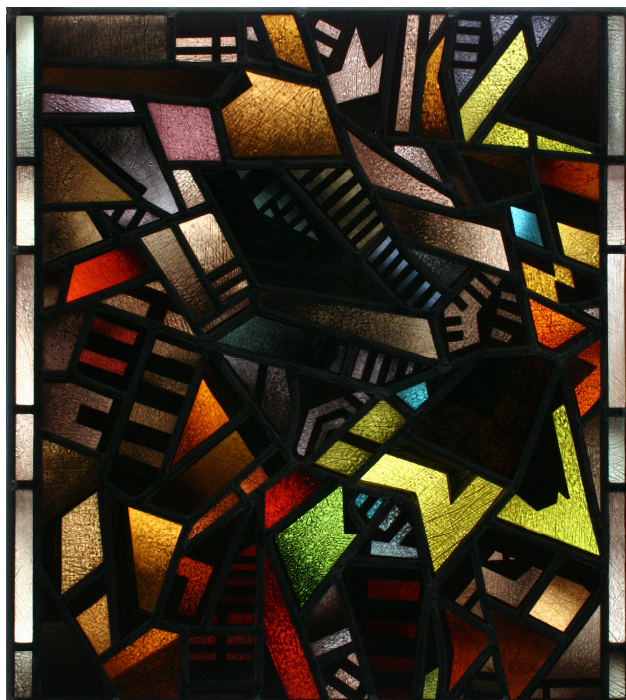
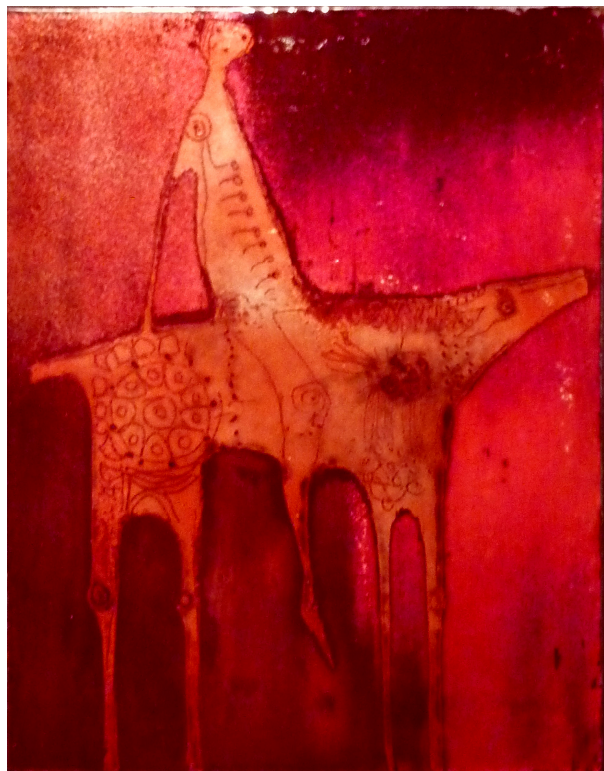
de ramen bekend blijven en de glaskunst gewaardeerd blijft.

Via internet publiceert het museum een glas-inlooddatabank: een website waar iedereen informatie kan vinden over bekende kunstenaars, hun biografie, hun leven en werk en beschrijvingen van locaties van de bekendste ramen. Hiermee wil het museum kennis over het culturele erfgoed verzamelen en toegankelijk maken om de belangstelling en de waardering voor glaskunst te versterken.

Kunst en kinderen

“Ik vond de workshop heel leuk wand het was niet heel makkelijk en dat is leuk xxx”.

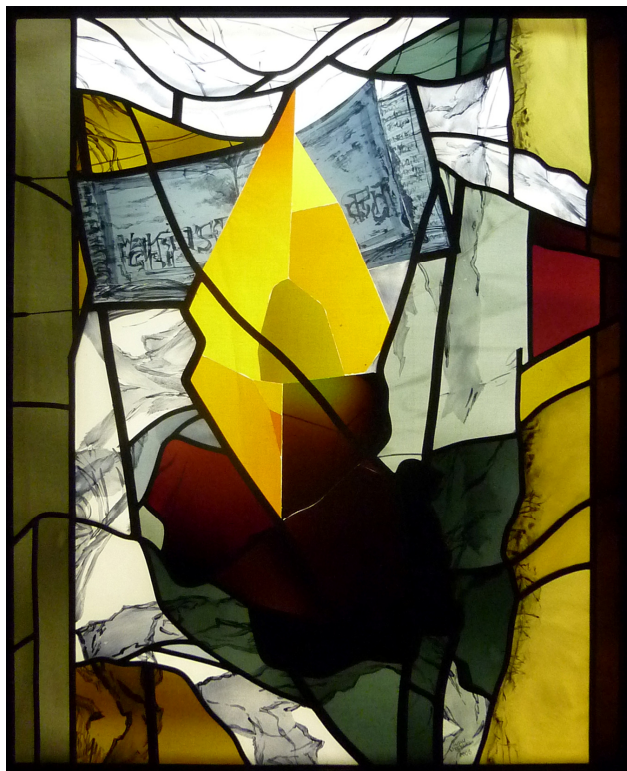
Een kinderfeestje in het gastenboek 2011
Het museum organiseert veel om kinderen in aanraking te brengen met kunst en ambacht. Er zijn speurtochten en jonge bezoekers kunnen hun “museumpaspoort” halen in het museum. Een aantal vrijwilligers geeft speciale kinderrondleidingen en -workshops. Zij verzorgen ook de activiteiten voor de actie *Museumschatjes* van Erfgoed Brabant, een doorlopend project waar basisschoolkinderen kunst niet alleen kunnen zien, maar ook ervaren door zelf (mee) te werken met het glas of het emaille bij demonstraties in de werkplaats.

Boven: Johan Thorn; Priller Haus Issing.

Links: Loek Lafeber; Dom Quichotte

Onder: Vreeburg Susanne

Een goede vriend

“Bezit zonder vrienden is vreugdeloos”. Seneca, 5 v.C. – 65.

Het museum kan het natuurlijk niet alleen: ze werkt samen met een breed scala aan partijen, zoals de Vereniging van Nederlandse Emailleurs, de Ondernemers Vereniging voor Glazeniers, het Museum voor Religieuze Kunst in Uden, het Toeristisch Informatiecentrum Ravenstein, het Deutsches Glasmalereimuseum in Linnich, en vele andere groepen in binnen- en buitenland. Ook zijn er veel particuliere en zakelijke vrienden, verenigd in de Stichting Vrienden van het Museum Ravenstein. Zij krijgen gratis toegang, uitnodigingen voor openingen en veel extra's.

Zakelijke vrienden biedt het museum een uitgebreid arrangement bij het ontvangen van zakenrelaties en bij personeelsfeestjes. Bijdragen van de vrienden worden gebruikt voor de aankoop van kunstwerken. Daarnaast bemiddelt de Vriendenstichting bij de verkoop van kunstwerken, en de contacten met kunstenaars.

Museum winkel

“Prachtig, ik word er hebberig van!” Gastenboek 2012

Voor de exposities zijn er vaak kunstwerken van nationale en internationale kunstenaars in bruikleen. Als deze dat willen, zijn deze werken ook door bemiddeling van de Vriendenstichting te koop.

Een bijzondere organisatie

“Mooi en boeiend om te zien, met vriendelijke vrijwilligers waar we alles aan konden vragen”. Gastenboek 2012

Zoals aangegeven draait het museum volledig op vrijwilligers, in totaal zo'n 55 mensen. Daarom kan het bestaan met een zeer minimale structurele subsidie. Het museum draait nu ongeveer breakeven, vooral dankzij eenmalige inkomsten. Jaarlijks verwelkomt het museum nu ongeveer 8.000 bezoekers. Deze komen uit heel Nederland, en regelmatig zelfs van ver daarbuiten, en zijn vrijwel unaniem zeer positief. Om meer bezoekers te trekken wordt er gewerkt aan nieuwe arrangementen en projecten en de uitbreiding van de naamsbekendheid.

Een bezoekje waard

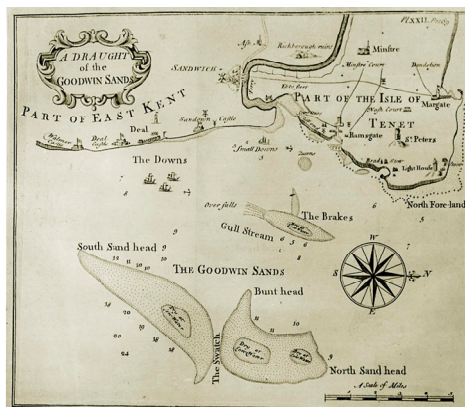
“'t Was weer bijzonder. Bij elk bezoek zie je meer.” Gastenboek 2012

Het museum is het hele jaar open op zaterdag en zondag van 11.00u tot 17.00u en van 1 april tot 1 oktober ook op dinsdag tot en met vrijdag van 13.00u tot 17.00u. Groepen kunnen ook altijd een afspraak maken buiten deze openingstijden.

Marktstraat 22 , 5371 AD
Ravenstein; 0486-411155.
info@museumravenstein.nl
I
www.museumravenstein.nl
en www.kerkramen.nl ;
Twitter:
twitter.com/glas_en_emaille ; Facebook :
www.facebook.com/museum.ravenstein .
Pinterest :
pinterest.com/glasemaille/ .
Flickr :
www.flickr.com/photos/43154515@N06/

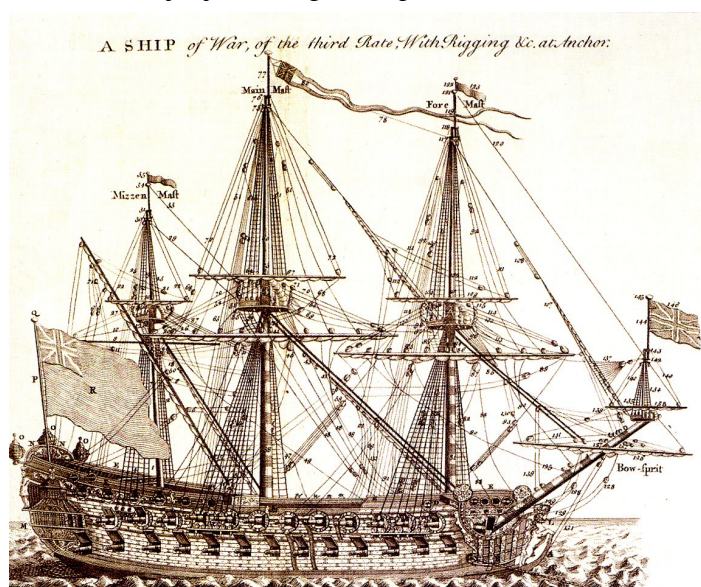

Johan Soetens

DE WREDE ZEE

In blad 127 (december 2011) van DE OUDE FLESCH verscheen een uit het Engels vertaald artikel over een in 1953 teruggevonden fles die in 1703, tijdens een van de zwaarste stormen die ooit de Engelse kust geteisterd hebben, binnen de hulk van een verloren gegaan schip in het verradelijke drijzand van de Goodwins verdwenen was. De februaristorm van 1953 woelde na 250 jaar delen van het schip los. De fles werd door strandjutters gevonden, nog gevuld met bier, voorzien van de oorspronkelijke kurk en koperdraadsluiting en is daarmee in zijn soort waarschijnlijk het enige exemplaar ter wereld.

De zee, tussen de Goodwin Sands en de kust van Kent, bekend als 'The Downs' werd geacht een veilige ankerplek en rendez vous plaats voor schepen te zijn – maar niet in die vroege uren van 27 november 1703. De storm kostte aan meer dan 8000 zeelieden het leven waarbij 40 koopvaardij-schepen en meer dan 10 marinevaartuigen waaronder twee z.g. 3rd rates (74 kanonnen) en twee 4th rates (60 kanonnen). Vrijwel alle bemanningsleden daarvan, bij elkaar zo'n 1200 , kwamen daarbij om. In 1979 werden de wrakken van twee van deze oorlogsschepen, de *Sirling Castle* en de *Northumberland* door vissers gelocaliseerd en vervolgens onder de 'Protection of Wrecks Act 1973' geplaatst waardoor ter plekke het duiken zonder vergunning verboden is. Vanuit de *Northumberland* werden een aantal flessen geborgen. Een opvallend groot aantal daarvan

werd op het dek aangetroffen, tenmidde van een hoeveelheid menselijke resten. Daaruit stijgt het beeld op van een wanhopige equipage die, wetend dat er geen redding mogelijk was, zich stortte op de drankvoorraad. Enkele van de gevonden flessen zijn voorzien van een zegel **CB 1703**.

De Engelse verzamelaar Mark Duffy slaagde er april 2012 in de hand te leggen op één daarvan. Het is een historische fles die letterlijk verrezen is uit wat, met 1500 geregistreerde wrakken, wellicht het grootste scheepsskerkhof ter wereld genoemd kan worden. Hij publiceerde erover in het voorjaarsnummer van ons Engelse zusterblad 'Antique Bottle Collector' waaruit bovenstaande informatie is overgenomen en is sindsdien op zoek naar de herkomst van de initialen.

Zou iemand zich die oude scheepsramp nog herinneren zonder die twee opgedoken of aangespoelde flessen?

Dat is nu wat de flessenhobby zo bijzonder maakt.

Twee recente voorvallen maken ons er van bewust dat wij in Nederland ook onze 'Goodwin Sands' hebben gehad in de vorm van een aantal verradelijke zandbanken die vlak voor de havenstad Vlissingen voor de vertrekkende Oost-Indiëvaarders de toegang naar zee bemoeilijkten.

Het eerste voorval was de veiling op 3 mei j.l. door het Antwerpse Wijnveilinghuis Sylvie's van een zestal 18^e eeuwse flessen met originele inhoud. De flessen zouden afkomstig zijn van het in 1735 verloren gegane VOCschip "t Vliegend Hert", werden in paren van twee aangeboden tegen een startprijs van € 2.000,- per paar en uiteindelijk alle zes verworven door de Belgische wijnantiquair Chris Thiran voor een totaalbedrag van € 9.700,-. Uitsluitend bidders van binnen Europa waren toegelaten vanwege de grote kwetsbaarheid van het door eeuwenlang blootstellen aan zeewater broos geworden glas waardoor verzending buiten Europa werd afgewezen.

Ons lid Evert Hellebrekers kan daarover meepraten. Hij werd al in 1983 eigenaar van zo'n fles en hoe het daarmee afliep vernam ik bij het proeflezen van een boek dat hij aan het voorbereiden is op basis van zijn memoires. Straks weet de lezer van De Oude Flesch die nog even door blijft lezen het ook.

M. De Sallie; Oost-Indiëvaarders op de rede van Rammekens. Kopergravure uit 1781. Rijksarchief Zeeland.

Op 3 februari 1735 hief het VOC retourschip "tVliegend Hert", liggend voor het Zeeuwse voormalige fort Rammekens, het anker om de lange tocht naar Batavia te beginnen. Met haar 40 meter lengte en 10 meter breedte, bewapening met 42 kanonnen en een laadvermogen van 850 ton behoorde zij tot de grootste schepen die de VOC ter beschikking had. Het schip werd geacht naast een grote lading goederen voldoende voorraden, reserve masten

en tuigage aan boord te hebben om zowel de heen- als de terugreis te kunnen volbrengen, vandaar de naam retourschip. De bewindvoerders in Oost-Indië, Ceylon en langs de Indische Coromandelkust hadden daarnaast schepen nodig om de verbindingen tussen de eilanden te onderhouden en om riviermondingen op te varen, vandaar misschien dat "t Vliegend Hert" werd begeleid door een veel kleiner schip, de "Anna Catharina".

Het was twee uur in de middag. Er woei een sterke noordooster wind en er was een gevaarlijk springtij zodat het veel stuurmanskunst zou vereisen om de schepen langs de verradelijke zandbanken van het Deurloo naar de Noordzee te sturen. Vandaar dat de loodsboot 'Mercurius' onder schipper Willem Gerbrandts de opdracht kreeg de beide schepen niet alleen te begeleiden maar ze tot aan het eiland Wight te vergezellen. Die had maar beter kunnen adviseren om voorlopig binnengaats te blijven. Drie uur na het vertrek ging het al mis. De Anna Catharina raakte uit de koers, liep op de zogenaamde Drempel van Deurloo en werd in twee uur tijd door de woeste golven in stukken geslagen. De volledige bemanning van 175 zielen kwam daarbij om.

J. Arents; De Oost-Indische werf te Middelburg. Aquarel, 1778. Op de voorgrond wordt vlothout getransporteerd voor de scheepsbouw. Rijksarchief Zeeland. (Zie ook de afbeelding op pag. 14 in DOF 132). Onder; "t Vliegend Hert". Detail van de boekomslag 'Met geen drooge oogen om tesien'. Uitgave De Bataafsche Leeuw.

"t Vliegend Hert" had 256 mensen aan boord, waaronder 6 passagiers en 83 soldaten. De lading bestond uit allerlei handelswaar en ongeveer een kwart miljoen aan gouden en zilveren munten. Daarnaast een groot aantal flessen met wijn, deels bestemd voor de dagelijkse rantsoenen van de officieren maar voornamelijk voor de bewindvoerders in de Oost. Het schip was op 5 mei 1730 van stapel gelopen, gebouwd op de Middelburgse VOC werf die gemiddeld twee tot drie schepen per jaar opleverde.

Zeeuwse driemasters werden vanwege de platte, vaak fraai beschilderde achtersteven of 'hek' ook wel spiegelschepen genoemd. Voor de bouw werd gebruik gemaakt van uit Duitsland via Dordrecht per vlot aangevoerd eikenhout, dat zes maanden in zoet water onthout was alvorens het mocht worden gebruikt. Dordrecht was in die tijd daarvoor de belangrijkste stapelplaats.

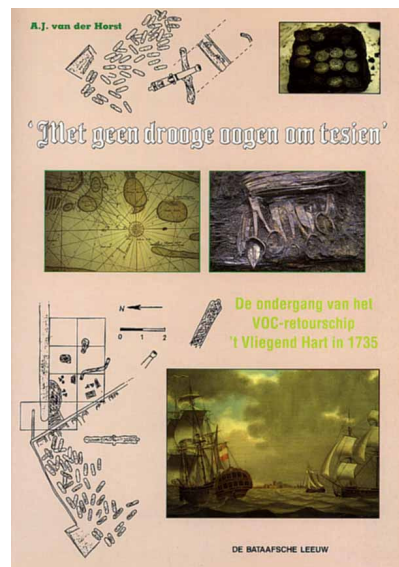
"t Vliegend Hert" raakte dezelfde zandbank als haar onfortuinlijke tochtgenote maar bleef dank zij haar solide bouw min of meer intact en kwam na vier uur vlot door het opkomende tij. Zoekend naar dieper water zonk het schip om 23.00 uur alsnog op de vlakte bij Schooneveld.

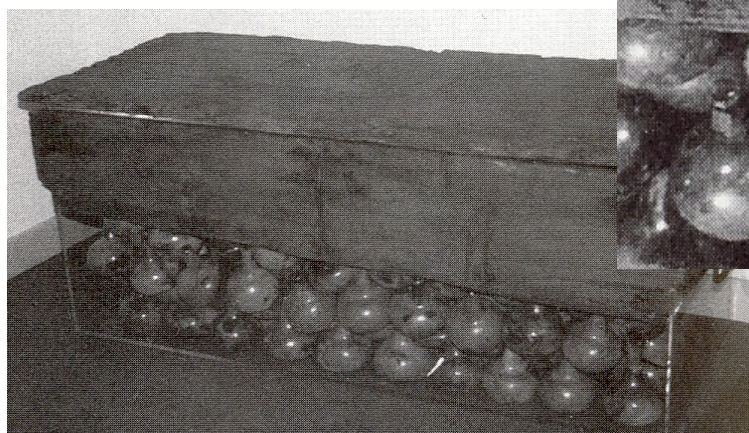
Haar kanonnen in nood afvurend, werd het schip in vijftien minuten uiteen geslagen. Alle opvarenden vonden daarbij de dood. De bemanning van de loodsboot Mercurius en die van een nabij gelegen koopvaarder konden niets uitrichten vanwege de hoge golven en felle wind. De kapitein zag dertig mensen op het achterdek van het ongelukkige schip staan, schreeuwend om hulp, een aanblik 'met geen drooge oogen om tesien'. Dat zou de titel worden van een door Arend Jan Van Der Horst geschreven boek over de ramp. (Uitgave De Bataafsche Leeuw, 1991)

Tien los gevonden flessen van verschillende leeftijd en herkomst, deels leeg, deels gevuld en gesloten met de originele kurk. Afkomstig uit het wrak van 't Vliegend Hert. Inventarisnummer R6327 A-J.

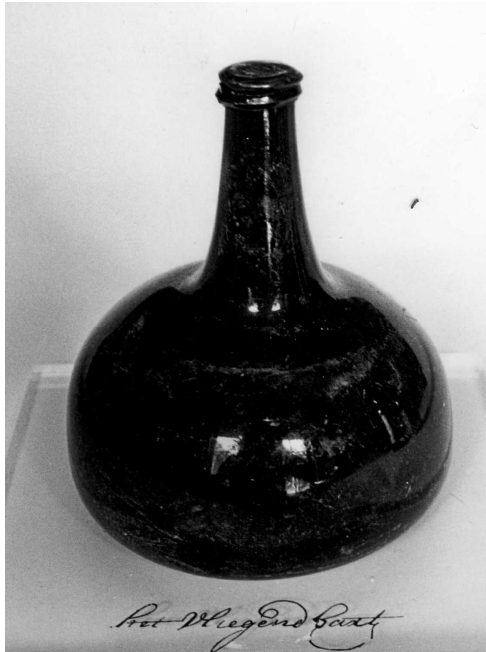
Van Der Horst kon zijn boek schrijven dank zij het in 1981 terugvinden van het scheepswrak. In 1979 had professor Schilder van de Universiteit van Utrecht de Britse wrakduiker Rex Cowan ontmoet na in een oud VOC document de beschrijving te hebben gevonden van de positie van het schip. Van 1979 tot 1981 onderzocht een speciaal samengesteld team, gewend aan het werken in een zee met de zichtbaarheid van een paar centimeter, de locatie en troffen inderdaad het wrak aan, op een diepte van 20 meter, bedolven onder lagen zand, modder en oude visnetten. Voor ons van belang is de vondst van, naast een aantal losse en volle(!) flessen wijn, de resten van een kist van 169 x 68 x 65 cm. met daarin het grootste gedeelte van de oorspronkelijke 176 flessen wijn van 88 cl. inhoud. Deze hoeveelheid werd als 'aam' aangeduid; 153,6 Liter = 128 mingelen. Willy Van den Bossche kwam tot de konklusie dat slechts 10% van deze flessen van Hollandse afkomst was, 15% van het aantal in Engeland geblazen was en de rest afkomstig uit de Duitse gebieden. De oudste flessen waren van 1710 hetgeen duidelijk maakt dat ze vele malen hergebruikt werden en niet na gebruik overboord gesmeten werden, zoals soms beweerd wordt. Door de specifieke stapeling, waarbij de tweede laag met de hals omlaag tussen de onderste flessen werd geplaatst, ontstond door de beweging van het schip soms een slijtring op de borst, een verschijnsel dat alleen bij scheepsflessen voorkomt. De kistmaten voor wijn veranderden bij resolutie van 1742. Vanaf die tijd bevatte een kist 252 flessen.

Deels gereconstrueerde standaard transportkist voor 176 wijnflessen. Een deel van de opgedoken vondsten zijn aan de Nederlandse Staat overgedragen en in beheer gegeven aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De collectie bestaat uit bijna 700 objecten, waaronder geldkisten en de hier getoonde kist met wijnflessen. Helaas zijn de flessen (althans op deze foto) niet in de originele positie geplaatst. (Landurige bruikleencollectie Zeeuws Maritiem MuZeeum, Vlissingen)

Inmiddels wordt het hoog tijd Evert Hellebrekers aan het woord te laten over zijn ervaring als wijnkoper met één der uit het wrak van 't Vliegend Hart afkomstige flessen wijn.

In 1949 vond in het bekende Delfts Museum 'Het Prinsenhof' de eerste Oude Kunst en Antiekbeurs van na de oorlog plaats, een initiatief van de belangenvereniging van handelaren in oude kunst in Nederland. De toelatingseisen waren zeer hoog en de beurs wist lange tijd haar naam groots uit te bouwen en vast te houden. Uiteindelijk verlieten een zestal deelnemers de vereniging en gingen verder in Amsterdam onder de naam PAN. Ook ontstond meer concurrentie door andere beurzen en in 1992 ging in Delft de deur op slot, om in 2010 opnieuw te openen met een andere enthousiaste organisator en deelnemers.

Boven; de door Evert Hellebrekers in 1983 aangekochte fles. Duidelijk is op de schouder de karakteristieke slijtrand te zien, veroorzaakt door het schavielen in de transportkist.

Rechts; de trotse bezitter in zijn sfeervolle Delftse wijnkelder.

Van de Oude kunst en Antiekbeurs was ik een trouwe bezoeker. Het jaar 1983 werd een heel bijzonder jaar voor mij want ik ontdekte in de stand van antiquair J. De Nijs uit de Nieuwe Spiegelstraat in Amsterdam zeer oude flessen wijn. Zij waren uit de 18^e eeuw en nog gevuld ook! Zij waren afkomstig uit de lading van het VOC schip 't Vliegende Hert'. Al direct na de schipbreuk in 1735 zijn bergingspogingen gedaan maar die kwamen eerst goed op gang door de duikexpeditie van John Rox en Rex Cowan. Nieuwe technieken, waaronder kruispeilingen, deden hun intrede en het was ondanks de zeer moeilijke situatie ter plaatse toch mogelijk geworden heel intensief te zoeken naar de wrakstukken. De duiker Captain Evans heeft 591 flessen witte- en 765 flessen rode wijn kunnen bergen. Uiteindelijk kwam een gedeelte, ongeveer 80 flessen, bij Paarlberg & Levie BV, importeurs van wijnen te Amsterdam terecht en zo weer enige flessen bij kunsthandel J. De Nijs en vervolgens in zijn stand in het Prinsenhof. Ik keek er verlangend naar, nog niet eens wetend wat de historie er van was en informeerde voorzichtig naar de prijs er van. Bij het noemen van Hfl. 1750,- werd ik wat bleekjes, maar ik hield mij groot, zou er over nadenken en er op terug komen.

Na twee onrustige nachten besloot ik om 'ja' te zeggen want zo'n zeer oude fles was toch wel een mooie aanwinst voor mijn wijnkoperij aan de Delftse Voorstraat. Ik durfde het eerst niet aan mijn vrouw te zeggen en die bleek aanvankelijk dan ook 'not amused' maar later was het ook haar trots om er over te vertellen en de fles te laten zien.

Na afloop van de beurs nam ik die dure aanschaf, gevat in een plexieglazen kubus en met het registratienummer 83 V 79, met trillende handen in ontvangst waarna die een prominente plaats kreeg in de wijnkoperij.

Het was natuurlijk een leuk verhaal naar de relaties en tijdens wijnproeverijen en dat ging twee jaar zo door. Maar op een ochtend rook ik bij het openen van de deur een onaangename lucht, als een lekkend riool – altijd mogelijk in een oud pand. Een grondige inspectie leverde echter niets op. Maar toen ik naar de plastic behuizing keek waarin mijn mooie oude fles stond werd ik heel droevig. De oude dame had het begeven en van de inhoud was niet veel meer over maar ik heb er toch iets van op kunnen vangen. Ik was nu in de gelegenheid om er iets van te proeven – je bent uiteindelijk wijnhandelaar of je bent het niet. U begrijpt wel: het was helemaal niets meer en ik durfde het ook niet in te slikken. Het restant deed ik in een moderne karaf met een dicht gelijmde stop, als herinnering aan een bijzonder duur nipje waar een luchtje aan zat.

Mijn grote vraag was natuurlijk; 'Hoe is dit gekomen?' Op de dag van het begeven heeft een overkomende straaljager de geluidsbarrière doorbroken. Die knal met hoge frequentie trilling werd te veel voor de broosheid van de fles. Nog te zeer onder de indruk van dit gebeuren was ik niet zo alert om met de luchtmacht te gaan praten over een schadevergoeding.

En de fles? De scherven heb ik in mijn boosheid en teleurstelling weggegooid. Ik wist toen nog niet dat ik ooit lid zou worden van de verzamelervereniging De Oude Flesch waarbinnen vast wel een restaurateur te vinden zou zijn geweest.

A GIFT FROM THE CRUEL SEA

SUMMARY

On February 3rd, 1735 the 42 gun Dutch East Indiaman " 't Vliegend Hert", after riding her cable for weeks near the Dutch port of Flushing, to prepare for her voyage to the Dutch colonies on Java, was finally weighing anchor. It was 14.00 hours with a strong Easterly wind blowing and a rising tide. Both conditions were necessary to leave the river Schelde estuary and to pass over the treacherous sandbanks that were lying between her mooring and the open waters of the North Sea. However, the wind was much stronger than usual and the tide was a spring-tide, creating a difficult and dangerous situation, which was why she and her much smaller sister ship, the "Anna Catharina", were accompanied by a pilot boat that was to stay with them till the ships reached the Island of Wight.

Two hours after departure the Anna Catharina ran out of course, foundered on the sandbank 'Threshold of Deurlo' and was broken up by the wild waves, with a loss of all 175 hands. The bigger ship hit the same sandbank, got afloat again with the help of the rising tide, but was damaged too much to survive. At 23.00 hours it broke up and sank in 20 meters of water, taking all 256 crew members and passengers with her.

In 1735 and also later, the Dutch admiralty made several efforts to recover the wreck and especially the quarter of a million worth of coinage on board that was to have served for trading and payment for the troops in the East Indies. It was not before 1979 that serious and successful attempts were made for the recovery. The British divers Rex Cowan and John Rox were able to locate the ship, covered with thick layers of mud, sand and fishing nets(!) with the help of cross-bearing. In spite of strong tidal currents and very bad visibility, hundreds of objects were salvaged, along with crates with silver and gold coins and hundreds of glass bottles, some still holding their original content of wine. The diver Captain Evans salvaged 591 bottles with white and 765 with red wine. 176 of those were still in the original transport crate, the total of 153,6 Litres being the equivalent of the Dutch measure "aam". The case is now in the collection of the Zeeland Maritime museum in the city of Middelburg. Other bottles found their

Map of Zeeland by Carel Allard, 1750, with left the island of Walcheren. In the South, the port of Flushing. Coll. State Archive of Zeeland, Middelburg.

Below; crate, partly restored, holding 176 bottles, recovered from the wreck of 't Vliegend Hert'. The bottles are not arranged in the original bottom down/bottom up position. Coll. The Zeeland Maritime Museum.

way to the antique trade, such as the 90 bottles that came into the possession of the Amsterdam-based Paarlberg & Levie wine traders. One of those was obtained by Evert Hellebrekers, fifth generation of a distillers family, who switched from jenever making to wine trading. Great was his disappointment, entering his wine cellar one morning in 1985, to find his precious bottle broken and the wine spilled due to a shock wave caused by a passing jet-fighter going through the sound barrier over his roof.

Bottles from 't Vliegend Hert still come up for auction, the latest having very recently been sold at the wine auction house Sylvie's in Antwerp on May 3rd 2013. Eight bottles, still with their original contents were sold for a total of € 9.700,-

WHAT 'S IN A NAME? Robert van Ee

Een bezoek aan een Engels landgoed moet Grootvader *Henri Hellebrekers* ooit meer dan een eeuw geleden geïnspireerd hebben om pontificaal op de voorgevel van zijn pand in Delfshaven ‘Stoomdistilleerderij Hellebrekers’ te laten aanbrengen.

‘Naar het waarom en het hoe die tekst er zo is opgekomen is het echter nu alleen nog maar gissen’. Aldus *Evert Hellebrekers* tijdens een onderhoudend kopje koffie in een voormalige ijssalon in de winkelpassage te Schiedam. Omdat die ruimte al een tijdje leeg stond waren de eigenaren ervan zo toeschietelijk het voorlopig aan het jenevermuseum ter beschikking te stellen dat het nu met veel genoegens als winkel gebruikt. Bezoekers zijn van harte welkom maar wel wat kopen graag.

Wat is de relatie met een Engels landgoed? Menig eigenaar daarvan had in zijn of haar parktuin een soort onzinbouwsel, bizarre constructie of fopplek staan waar mee hij zich van de edele nabuur wilde onderscheiden of om er een plaagstootje mee uit te delen. Deze schijnkapellen en fopruïnes staan in Engeland bekend als een ‘folly’, en in ons land als ‘vermaaksarchitectuur’.

Wat heeft dit met *Henri Hellebrekers* te maken? Welnu; in dit Delfhavense pand werd nimmer een druppel gedistilleerd geproduceerd en het edele vocht aldaar komt nu nog en kwam er altijd uit de tap van de bar want het gaat hier om café ‘De Ooievaar’.

Pikant erbij is dat de huidige barman ook in de vaste veronderstelling leeft dat er in de kelder van dit pand vroeger met behulp van stoom werd gedistilleerd. Ook is hij van mening dat er beneden nog wel resten van het oude distillatieproces te vinden moeten zijn. Deze misvatting draagt nog eens extra bij aan de mogelijkheid dat *Henri Hellebrekers* aan een Engelse folly gedacht moet hebben, want volgens nazaat *Evert* werd er echt maar dan ook echt nooit gedistilleerd. Dat gebeurde namelijk allemaal aan het Haagse Veer in hartje Rotterdam.

Henri behoorde tot de derde generatie van het geslacht der *Hellebrekers*. Ná de eerste wereldoorlog liet hij in Delfshaven een een nieuw pand bouwen waarin een slijterij gevestigd werd. Na verkoop daarvan aan de gemeente werd het een horecapand.

Evert is vijfde generatie *Hellebrekers* die alle stadia van de bedrijfsopleiding heeft doorlopen om uiteindelijk helemaal bovenin de bedrijfsvoering te geraken. In 1973 fuseerde *Hellebrekers* met ‘Doyer en van Deventer’ uit Zwolle. Gezien de verschillen in bedrijfscultuur was dat voor *Evert* aanleiding het distillateursbestaan te ruilen voor dat van wijnhandelaar. In 1974 vestigde hij zich daartoe in een pand aan de Delftse Voorstraat. Nu is hij een zeer gewaardeerde vrijwilliger die op donderdagochtenden bergen werk verzet in het depôt van het jenevermuseum, ondergebracht in panden van de Kuyper. Samen met *Henk Hettinga* is hij actief in de winkel in de Passage.

Hoe zit het nu precies met die vermelding ‘stoomdistilleerderij’ en wat zou er achter gezeten kunnen hebben? Een plagerijtje gericht aan het adres van *Henkes*? Die zat twee honderd meter verderop aan de andere kant van het water van de Delfhavense Schie. *Evert* zelf denkt niet dat er van aperte animositeit sprake was hoewel dat in die dagen in Delfshaven onder de distillateurs niet ongebruikelijk was. Bekend is de anecdote die staat opgetekend in het boek over ‘De Kelderfles’ geschreven door *Robert van Ee* en *Peter Vermeulen*.

“In dit verband is het wellicht aardig het verhaal van het standbeeld van onze nationale held Admiraal Piet Hein te vertellen. Dit standbeeld kwam in 1870 tot stand door de activiteiten van een burgerinitiatief onder leiding van distillateur Henkes. Zijn grote concurrent van der Valk in Delfshaven, was echter zo slim kort na de onthulling door koning Willem III, de afbeelding van het standbeeld en de naam ‘Piet Hein jenever’ bij het merkenbureau op zijn naam te laten registreren.(P.V.)

Ik kan ieder aanraden in dit Delfhavense café een jeneverijtje te gaan drinken want het interieur heeft een aparte sfeer, onder andere door enige *Hellebrekers* memorabilia. Tijdens de rondgang liet eigenaar en uitbater van *Ardennen* weten dat aan de achterzijde van het gebouw aan de Delfhavense Schie ooit in grote witte letters de naam *Hellebrekers* op de achtergevel was geschilderd. Dat bood *Henkes* dan weer de mogelijkheid om iedere dag uit zijn raam in het groot de naam van concurrent ‘*Hellebrekers*’ te kunnen lezen. Het blijft toch weer pikant dat het café met de naam *Hellebrekers* in de voorgevel gebeiteld,

aan de straatzijde naar het symbool van *Henkes*, de *Ooievaar*, is vernoemd! Het café heeft dus in feite twee namen van twee distillateurs die op de voorgevel vermeld staan. De letters ‘*Hellebrekers*’ op de achterkant zijn nu nog vaag op de muurstenen te zien (zie foto). De heer *Ed van Ardennen* beloofde ze er weer op te laten schilderen.

EN DAN DIT NOG....

'U kent het gevoel vast wel: je leert een nieuw woord en plotseling kom je het meermalen tegen' Dat schreef ik in het vorige nummer van De Oude Flesch en verdraaid, nog voor dat het gedrukt was kreeg het reisverslag van Arie en Anke Prins al een vervolg. Hij vond uit dat de Romeinse grafurnen hun overleving danken aan de stenen mantel met deksel waarin ze werden geplaatst. En laat nu in het programma 'Tussen Kunst en Kitsch' op woensdag 27 februari 2013 zo'n urn, compleet met beschermmantel te zien zijn geweest! Voor wie de uitzending gemist hebben, hierbij een foto.

OOIT GEHOORD VAN EEN DRIELINGFLES?

Frans Wetzels uit Breda wendde zich in 2012 tot de conservator van het Nationaal Glasmuseum, Helène Besançon, met de vraag; 'Wat is een 'drielingfles'.

Wist zij niet en ik ook niet. Mijn beste gok was een drie-compartimentenflacon maar dat kon niet juist zijn gezien de drie citaten die Frans Wetzels opstuurde (zie kader). Ook Willy Van den Bossche had geen waterdichte verklaring maar dacht aan een fles met driedubbele inhoud. Hij schreef;

1 standaard "Amsterdamse fles" omstreeks 1728 had een inhoud van precies 88 cl. Zie mijn boek Plate 77, de Van Vechten fles. (Hieronder afgebeeld-JS)

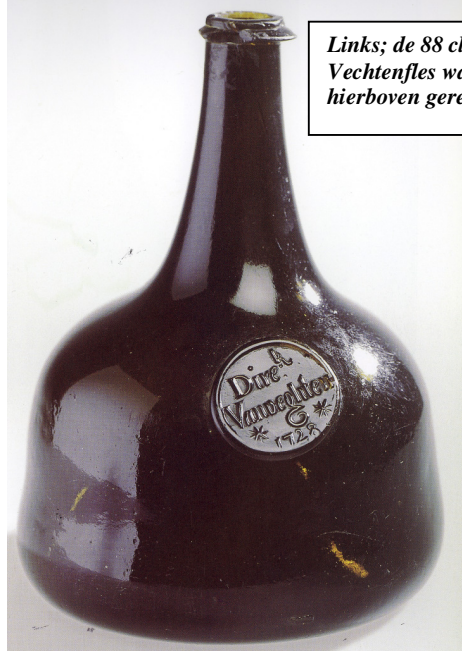
Naar analogie met het Franse systeem is een dubbele fles een Magnum, een driedubbele fles (of een drielingfles) een Marie-Jeanne enz. Zie mijn boek Plate 153.

Dus een "drielingfles" of "drielingfles" of een "drielingfles" zou een fles kunnen zijn met een inhoud van 3 x 88 cl oftewel 2,64 liter, in Amsterdam wel te verstaan want de inhouden verschilden destijds van stad tot stad zoals beschreven in mijn boek op pg. 27.

Op internet lees ik dat een drielingfles moeilijk hanteerbaar was, dus dit verhaal zou kunnen kloppen maar 100% zeker weet ik het ook niet.

Curieus is dat naar analogie met een "drielingfles" ik een "tweelingfles" niet heb kunnen ontdekken op internet.

Om het precies te weten zou je in een bibliotheek een oud verklarend woordenboek uit die tijd moeten consulteren.

Links; de 88 cl. Van Vechtenfles waaraan hierboven gerefereerd wordt.

1) Binnen de besloote Steden, en vryheit van die, zullen geen Wynen, Mee of Azynen, in groote of kleene quantiteit, in Vaten, Flessen of Kruiken, dan alleen vier of ten hoogsten zes Proef-flesjes, mits ieder niet grooter zynde als een ordinaris halve drielingfles, het zy by het opdoen, of by het uit- of inslaan uit (schepen, schuiten, of wagens, karren enz. in eenige huizen, pakhuizen of kelders) dan alleen door gezwore Wynwerkers of Kraenkinderen. Citaat uit *Nederlandsche Jaarboeken, inhoudende een Verhael van de merkwaardigste geschiedenissen*, uitgegeven te Amsterdam, februari 1750, pag. 246 - 247.

2) en des avonds gingen zy hun diverteeren in de Antwerpsche Bierhuizen, alwaar een Sinjaar meer zwetst over een pint Leuensbier, als een fatsoenlyk Man in Holland over een drielingfles Rynsche wyn van een dukaat; en dewyl onze Schilders van dat eyge haar waaren de kroegen ..enz. uit: *De Levens-beschryvingen der Nederlandsche Konst-Schilders*, door Jacob Campo Weyerman, deel 2, pag. 403, uitgegeven in 's-Gravenhage, 1729.

3) Sprak Jonker Rombout 'er schielyk op in, en wierp dien geletterden Heer een pas ontgonnen drielingfles in het gezigt dat (de neus van die Heer zo krom hoog als de spits van de Keulse Dom) ..enz. Uit *Het oog in 't zeil*, door Jacob Campo Weyerman (1677-1747), na zijn dood verschenen te Leiden in 1780, pag. 351. In diezelfde bundel vertogen staat nog een keer drielingfles, die door een dorstig persoon in twee teugen geleegd dreigt te worden.

Nou, dat heeft mijnheer Wetzels meteen gedaan. Op 7 maart j.l. schreef hij; *Dankzij het Westvlaams Idioticon van L.L. de Bo uit 1873 vond ik op pag. 267 de oplossing.*

Drieling is volgens De Bo 'het drie vierde van eene maat'. Dat geldt voor oppervlaktematen en inhoudsmaten. Hij verheldert dat met enkele voorbeelden, o.a. de drielingen en de potflesschen waren vroeger zeer gebruikelijk, ze zijn 'kort van hals en dik van buik'. De standaardmaat van een fles in Amsterdam was 88cl en dus moet een drielingfles (3/4 van 88) 66 cl bevatten.

Die inhoud past mooi bij de gevonden citaten bij Weyerman en bij die uit het Jaarboek, waarin sprake was van proefflessen azijn en wijn van een halve drielingfles, dus 33 cl. Nog heel gebruikelijk in Nederland bij bierflesjes. Hartelijk dank voor uw tips en ik hoop dat u plezier beleeft aan mijn informatie. Dat plezier willen we hierbij graag met de lezers delen. Je kunt uiteindelijk nooit genoeg van flessen afweten...

FOTO-IMPRESSIES JAARVERGADERING IN RAVENSTEIN

Foto's Arie Vijfvinkel

Verslag van de algemene ledenvergadering op zondag 24 maart in het Museum voor vlakglas- en emaille kunst in Ravenstein.

Arie Vijfvinkel

Klaas Prins heette in zijn functie als vice-voorzitter ieder van de 43 aanwezigen van harte welkom en deed daarna verslag over de gang van zaken in het afgelopen jaar. De vereniging bestaat nu uit ruim 250 leden. Sinds het blad in kleur uitkomt (2008) mochten wij 85 nieuwe leden begroeten.

Het jaar is afgesloten met een klein verlies van €58,10. Dit is hoofdzakelijk gekomen door lagere veiling opbrengsten en hogere uitgaven voor de bijeenkomsten van de vereniging.

Het secretariaat heeft afgelopen verenigingsjaar ook hogere uitgaven gehad, onder andere door het sturen van bloemen naar onze zieke leden. Dit laatste wordt door iedereen zeer op prijs gesteld en de vereniging zal dit in de toekomst ook blijven doen. Wel zal er in het financieel jaar overzicht een splitsing in de secretariaatskosten gemaakt worden tussen bestuurskosten en lief-en-leed kosten.

De kosten van het verenigingsblad bleven ook dit jaar binnen het budget. Dat is grotendeels te danken aan de trouwe steun van onze adverteerders. Zonder hun bijdragen zou ons blad niet in kleur en in veel bescheidener omvang verschijnen.

De bestaande contributie wordt ook voor 2013 gehandhaafd..

De jaarstukken zijn gecontroleerd door de kascommissie die voor 2012 bestond uit R.Scheeres en C. van Deursen en zijn in orde bevonden. De kascommissie voor 2013 zal bestaan uit Coos van Deursen en Rob van Staveren.

Een speciaal woord van dank ging uit naar de vrijwilligers binnen de vereniging die de zaken rond de bijeenkomsten, de jaarlijkse veiling, de verzamelbeurs en het kwartaalblad organiseren en in het bijzonder naar onze onvermoeibare secretaris, Joke Andringa.

Aansluitend hield Hero Jan Hooghoudt een inleiding over drie nieuw uitgebrachte jenevers, gebaseerd op recepten uit 1914.

Zij worden aangeduid met no. 24 (geurig en zacht), 45 (vol en warm) en 67 (fris en fruitig). Hero Jan had zelf proefglaasjes meegebracht zodat zijn innemende toehoorders konden voorkomen dat hij met halfvolle flessen naar huis ging.

Na afloop van de jaarvergadering werd de groep gesplitst.

Het ene deel ging een demonstratie glas-in-lood maken bijwonen. Hier werd op vakkundige wijze gedemonstreerd hoe vanuit een papieren model een glas in lood raam tot stand komt. Het vervaardigde raam zal op onze veiling in oktober geveild worden.

Het andere deel van de aanwezigen kreeg in het museum een interessante rondleiding met een gids langs de emailen tableaux

De dag werd afgesloten met een geanimeerde ruilbeurs.

Verzamelaarsjaarbeurs 2013

Willem van Traa

Deze halfjaarlijkse beurs hoort al lang tot de jaarlijkse hoogtepunten, waar iedere verzamelaar wel iets van haar of zijn gading kan vinden. Wel komen in het voorjaar minder mensen en zijn er ook minder verkopers dan in het najaar. Zo ook deze keer, te meer omdat dit na de lange winter het eerste mooie weekeinde zou worden.

Veel DOF-leden heb ik dan ook niet gezien, als bezoeker noch als verkoper. Zaten we allemaal op een terras in de zon of hebben we aan Marktplaats en Ebay voldoende? Natuurlijk waren Kiek en Hein de Jong er met een tafel. Van haar kreeg ik de tip vooral langs te gaan bij ons in Frankrijk wonende medelid

Peter Coenen die op de beurs een bijzondere brandblusser of 'firegrenade' op de kop had getikt. Op de foto staat hij met zijn nieuwste aanwinst, die helaas niet te koop was. Na het overlijden van Cees Martin hebben Henk Pluim en John Poot de opbouw en het beheer van de DOF-stand op zich genomen. Ze zetten

de traditie voort om er elk jaar weer iets bijzonders van te maken. Naar het aantal bezoekers te oordelen, zijn ze daarin geslaagd. Hopelijk levert het ook nieuwe leden op. Op de tafel ernaast had Jean Jetzer zijn flessen en glazen uitgesteld, die hij met succes vooral 'aan de vrouw' wist te brengen.

'Mam, het is echt waar'

Robert van Ee

Tekst: Axel Veldhuizen

Leo Fontijne (49)

Hofleverancier, Vlaardingen

„Tegen vrienden had ik wel eens gezegd dat ik best bij de inhuldiging zou willen zijn, maar ik was toch stomverbaasd dat ik een uitnodiging kreeg. Geen idee hoe ze bij mij zijn gekomen. Misschien omdat ik met mijn distilleerderij de enige eenmanszaak ben die zich Hofleverancier mag noemen. Ik weet niet zeker of ze mijn drankjes schenken aan het hof, maar het is goed mogelijk. De Britse prins Philip liep eens langs een stand in Londen waar ze mijn gin voor de gin-tonic gebruikten. 'Het ruikt vreemd,' zei hij. Hij nam een slok en riep: 'Maar het is wel lekker.' Niet veel later vorderde een hofdame vier flessen. „Vandaag heb ik mijn nieuwe pak ge-

past, keurig donker met een onopvallend streepje en een subtiele das. Daar kan ik mee voor de dag komen. Ik ben helemaal niet van de pakken. Even dacht ik nog om in mijn gewone kloffie te gaan, maar dan had ik me waarschijnlijk niet op m'n gemak gevoeld. Ik heb er ook aan gedacht om een paar flessen oranjebitter mee te nemen, alleen om te laten proeven dat het ook lekker kan. „Ik heb groot respect voor de manier waarop koningin Beatrix invulling aan haar werk heeft gegeven. Ik weet dat iedereen in 1980 heel sceptisch was. Kan ze Juliana wel doen vergeten? Nou ze deed het heel anders. Met Willem-Alexander zal het net zo goed gaan. Een vorst heeft grote meerwaarde. Het maakt ons land speciaal.”

Leo Fontijne (distilleerderij van Toor) werd in het kader van zijn hofleverancierschap uitgenodigd om in de grote kerk bij de kroning aanwezig te zijn. Hij is daar op ingegaan en heeft er speciaal een nieuw pak voor aangeschaft. Dat werd wat hem betreft hoog tijd want wat hij in de kast had hangen zag er echt niet meer uit. Het heeft in elk geval de landelijke pers gehaald en hierover verscheen een stukje met foto van hem in het AD. Op de foto verschijnt hij breedlachend en prijst er zijn oranjebitter aan. Zijn tweede royalty connectie is de gin die hij nu ook maakt en die kennelijk door het Engelse koningshuis als aangenaam wordt ervaren. Een Engelse hofdame vorderde tijdens een beurs in Londen (namens Prins Philip?) vier flessen.

EEN LEVEN LANG AAN DE FLES.

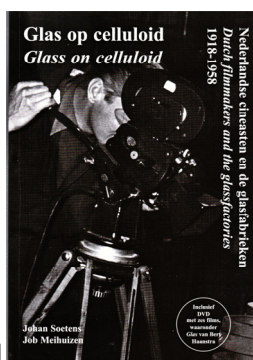
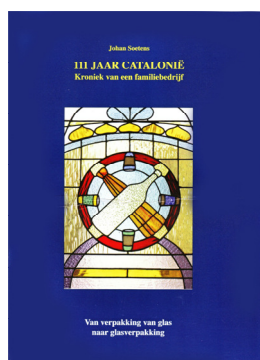
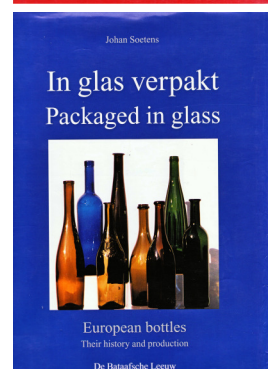

In april j.l. was het zestig jaar geleden dat Johan Soetens de wereld van het glas binnen trad. Oorspronkelijk bedoeld als tijdelijke vluchthaven uit de door papierschaarste en overbezette redacties geplaagde journalistiek, viel hij al snel voor de charme van het flessenvak door de veelheid van kleuren en modellen, de productietechniek en vooral ook de kleurrijke verscheidenheid binnen de klantenkring. Zoals hij schreef in het voorwoord van 'In Glas verpakt': *'Nooit heeft mij de verwondering verlaten dat uit het samensmelten van ogenschijnlijk simpele materialen zoiets moois kan ontstaan dat zich voegt naar de hand van de kunstenaar en de wens van de klant.'* Uiteindelijk zou hij 43 jaar in dienst

blijven van de Verenigde Glasfabrieken, achtereenvolgens als verkoper, verkoopdirecteur en commercieel directeur, een functie die hij uitoefende tot aan zijn pensionering in 1996.

Hij was initiatiefnemer voor het vastleggen van het culturele erfgoed van de glasindustrie, redde een aantal historische films van de ondergang, organiseerde verschillende flessententoonstellingen in Leerdam en nam het initiatief tot de oprichting van de museale opstelling van historische flessenmachines in Schiedam. Zijn uitgebreide collectie flessen is sinds 1999 ondergebracht in het Likeur en Frisdrankmuseum in Hilvarenbeek. Naast publicist van gedichten en reisverhalen is hij auteur en co-auteur van een reeks boeken over de geschiedenis van glazen flessen en de sociale en technische ontwikkelingen binnen de glasindustrie. Sinds 2008 is hij redacteur/samensteller van 'DE OUDE FLESCHE' waarvoor hij

inmiddels ruim zestig artikelen schreef. Hij heeft ideeën genoeg om daarmee door te gaan zegt hij, al verdriet het hem dat hem vanuit de vereniging zo weinig materiaal bereikt, terwijl zich toch zoveel mensen met interessante verzamelgebieden onder de leden bevinden.

Meestal blijft het akelig stil na verschijning van ons kwartaalblad, maar met nr. 132 hebben we kennelijk een gevoelige snaar geraakt bij de lezers. Vooral het artikel over de Heineken bouwsteenfles maakte reacties los, waarvan we enkele niet onvermeld willen laten. Philippa Kahman uit Amstelveen stuurde een aardige brief, voegde foto's bij en vermeldde terloops een WOBO fles te hebben met een vlakke bodem. Ze was zo vriendelijk die fles op te sturen en inderdaad, hoewel nauwelijks zichtbaar, het Leerdam-fabrieksteken uit de jaren 1960 staat er in, tesamen met het VG vignet uit die tijd. RARA hoe kan dat, want met deze bodem gaat immers het hele kop/staartprincipe van de toepassing verloren. Het voegt een nieuw raadsel toe aan het WOBO verhaal. Bert Woudenberg is inmiddels in contact met het Amsterdamse Stadsarchief om inzage in enkele Heineken archiefstukken te krijgen, dus misschien komt het binnenkort tot een vervolg op het WOBO feuilleton.

'Het was per openbaar vervoer en de kou een hele rit naar Ravenstein. De rit terug leek veel korter met zo'n fantastische uitgave van 'De Oude Flesch' in mijn handen. Wat heb ik genoten van de artikelen. Wat mij bijzonder trof was het artikel over flessen als bouwstenen. Vier en twintig jaar geleden heb ik in Calico in het flessenhuisje gestaan! Op mijn vensterbank pronken 2 bouwsteenflessen – ooit gekocht op een rommelmarkt. Leuk dat ik daar nu meer over weet.'

Philippa Kahman

Vanmorgen De Oude Flesch op de deurmat gekregen. Direct de envelop geopend en aan het lezen geslagen. De WOBO fles tegengekomen! Mijn complimenten voor het verhaal! Ik heb het geboeid gelezen. Bert Woudenberg

Dat is weer een mooie editie van de oude Flesch!! Ik heb hard gelachen om de keurige omschrijving waarom die eerste bouwsteen fles niet aan de mond werd gezet. Thijs Reuder

Leuk nummer van de Oude Flesch! Kitty Laméris

Alle complimenten voor weer een prachtig blad. Tijdens de bijeenkomst zijn al een aantal extra nummers besteld. Thuis heb ik zelf het blad op mijn gemak doorgelezen en ik was erg verheugd met het artikel over mijn bezoek aan het museum in Zadar. Klaas Prins

In het glashistorisch tijdschrift "De Oude Flesch" (je begrijpt dat is mijn lijfblad) van dit kwartaal trof ik een artikel over 'een interessante aanwinst van het Nationaal Glasmuseum Leerdam' Johan Soetens schrijft er weliswaar niet erg waardeerend over (knullige voorstelling), maar dat maakt de plaat voor mij alleen maar nog leuker. Wel weet ik nu dat de plaat al 100 jaar oud is! Ik kijk voortaan met nog meer plezier naar mijn plaat. Wederom interessante artikelen in deze uitgave van De Oude Flesch! Ook een heel leuk verhaal over die Heineken bouwsteenjes.

Herman Prins

DE OUDE FLESCH nummer 132 goed is aangekomen en ziet er weer heel netjes uit. Bij de Hollandhuisjes is het oude aftelversje gebruikt en dat hebben we samen hebben meegezongen. De verdere onderwerpen zijn ook interessant.

Ineke en Wim Berg

Mutaties 2^e kwartaal 2013:

Nieuwe leden:

M. Binder J.R., 17 Chemin de la Source, 68800 Thann, Frankrijk

Dhr. G. Buurman, Reiderland 28, 3524 BA Utrecht. Tel.nr. 030-289 29 69

Dhr. G. Holtman, Korenmolen 41, 9203 VB Drachten. Tel.nr. 0512-775 223

Mw. I. Posthuma, Schubertlaan 22, 7522 JR Enschede.

Dhr. J. van Zuijlen, Schakelstraat 10, 1617 VE Westwoud. Tel.nr. 06-26 16 61 00

Nieuwe huisgenootleden:

Netty Dikken (hoort bij lid nr. 31)

Mevrouw G.F. Holtman-Wentink (hoort bij lid nr. 524))

Monique Moerman (hoort bij lid nr. 513)

Nieuwe en gewijzigde e-mailadressen:

Gerard Buurman: buurpoot@ziggo.nl

Gert Holtman: ghengh@hotmail.com

Linda Lettany: linda.lettany@skynet.be

Jeroen van Zuilen: bullitt-nl@hotmail.com

JeanRemy Binder: jeanremy68@gmail.com

Overige wijzigingen:

Nieuw adres van Uitgeverij Poldervondsten bv: Holenweg 4, 1624 PB Hoorn. Tel.nr. 0229-820214

Ina en Gejus van Diggele stuurden ons bericht dat zij tijdelijk wonen op een ander adres nl.: Groenendijksepad 8, 2394 BZ Hazerswoude-Rijndijk Telefonisch zijn zij nu alleen bereikbaar via: 06-29 08 80 11. E-mailadres ongewijzigd.

Een grote brand heeft hun woning en kantoor aan de Rijndijk 71 tijdelijk onbruikbaar gemaakt. De restauratie zal 12 tot 18 maanden gaan duren. Gelukkig bleven zij (en de hond) ongedeerd. Ook de burens zijn veilig. Wij wensen hen van harte het beste!

Om te noteren in Uw agenda; Zondag 6 oktober Jaarlijkse Veiling
23 en 24 november Najaarsbeurs in Utrecht
Zondag 5 januari 2014 Nieuwjaarsbijeenkomst

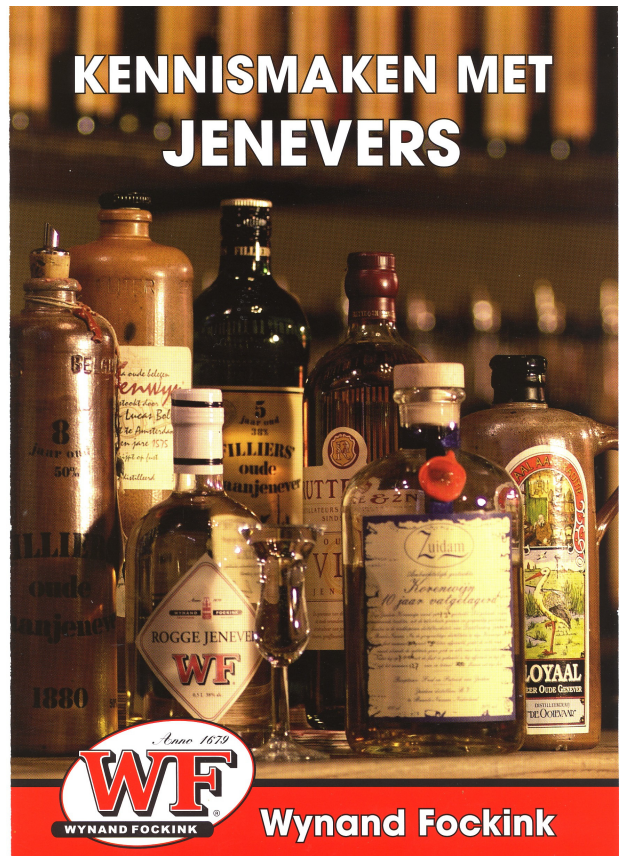
AMSTERDAM
REPUBLIC
SPIRITS

AMSTERDAM
REPUBLIC
RUM

AMSTERDAM
REPUBLIC
VODKA

AMSTERDAM
REPUBLIC
RED

AMSTERDAMREPUBLIC.COM

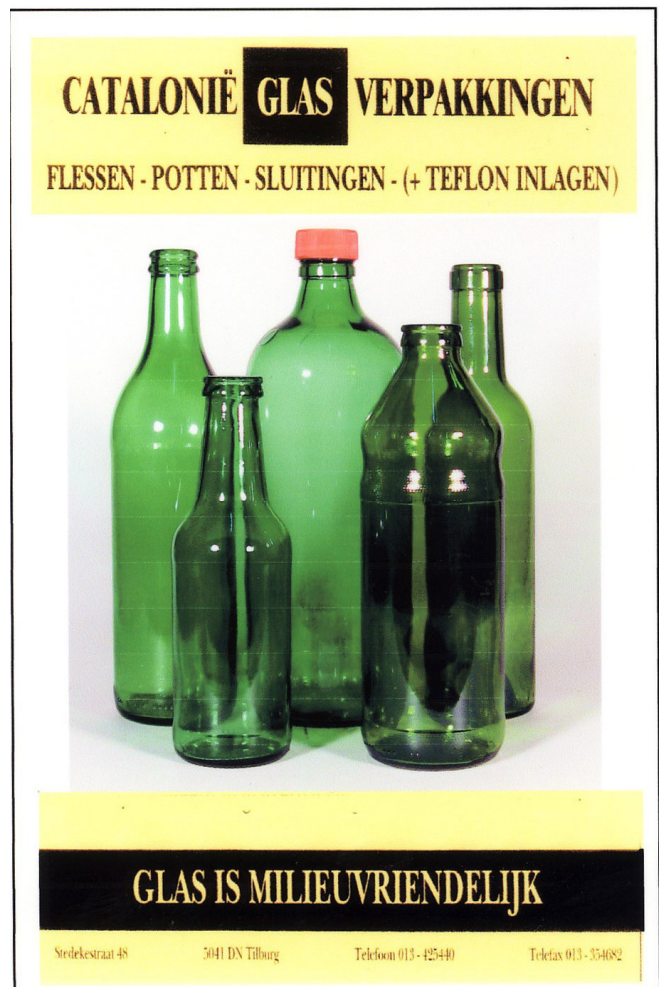
KENNISMAKEN MET
JENEVERS

Wynand Fockink

NATIONAAL
GLASMUSEUM &
DE GLASBLAZERIJ

WWW.NATIONAALGLASMUSEUM.NL

CATALONIË GLAS VERPAKKINGEN

FLESSEN - POTTEN - SLUITINGEN - (+ TEFLON INLAGEN)

GLAS IS MILIEUVRIENDELIJK

Streekstraat 48 5041 DN Tilburg Telefoon 013 - 425440 Telex 013 - 354682

Shake, Serve & Excel

Let the premium range liqueurs of De Kuyper work for you! Take Sour Grapefruit, our latest taste sensation within our range. Sour Grapefruit is as close to 'the real thing' as you can get. It provides a tantalizingly sweet and sour base for your best cocktails or adds a truly note to your mixes. Shake, Serve & Excel with the global number 1 liqueur brand!

www.dekuyper.com De Kuyper Works!

BOKMA
JONGE GRAANJENEVER

100cl e 35% vol

VIERKANT VAN BUITEN ROND VAN BINNEN

BOKMA

Geniet, maar drink met mate.

BRANDERIJ 'DE TWEELINGH'

NOTARIS

NOTARIS Jeneverspecialiteiten.
Pure bekoring.

HET VERHAAL VAN PASSIE EN VUUR

Oude kranten. Hout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht met graanbeslag. Dan gaat de vlam eronder. Behoedzaam laat hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur. Het vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van de stoker. Dat proef je terug in de zachte zuivere graanjenever die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate